

İslâm'ın Temel Kaynakları İslâm dininin iki temel kaynağı vardır: Kitap ve Sünnet.

İslâm bunlarla kaimdir. İslâm son dindir ve diğer dinler gibi tahrife uğramadan kıyamete kadar devam edeceğini Allah garanti etmektedir: “Kesin olarak bilinmelidir ki, Zikr'i biz indirdik ve biz onu mutlaka koruyacağız.” (el-Hicr, 15/9).

Burada korunacağı ve tahrife uğramayacağı Allah tarafından garanti edilen İslâm'ın temel değerleridir; yani öncelikle Kur'ân'dır, sonra da sahih olarak İslâm'ı pratik hayatımızda yaşamamıza yetecek miktarda olan sahih Sünnet'tir.

Hz. Peygamber son peygamberdir, başka bir peygamber gelmeyecektir. Buna göre Kur'ân kıyamete kadar tahrife uğramadan devam edeceği gibi, Sünnet de İslâm'ın aslı değerlerini koruyacak kadarı da olsasahi olarak varlığını koruyacaktır.

İslâm'ın iki ana payandası olan Kur'ân ve Sünnet'ten birinin korunup diğerinin tamamen hurafeler batağında boğulması ilâhî iradeye uygun değildir. Çünkü bunlardan biri İslâm dininin genel hükümlerini koymakta, diğeri de bu hükümlerin pratik hayata nasıl uygulanacağını göstermektedir. Sünnet olmasa, İslâm'ın yaşanan tarafı da kalmaz. Sünnet, Kur'ân'ın alternatifi değildir Kur'ân ve Sünnet, İslâm binasını ayakta tutmaktadırlar. Birbirinin muhalifi değil, muvâfıktır. Birbirlerinin alternatifi değil, birinde boş bırakılan alanları diğerinin doldurduğu, birbirlerinden ayrılması mümkün olmayan değerlerdir.

Kur'ân-I Kerîm'in Hz. Peygamber'e bıraktığı bir hareket alanı vardır. Allah Hz. Peygambere iki önemli görev vermektedir; biri tebliğdir. Yani Cenâb-I Hakk'ın buyruklarını insanlara duyurmaktır. Diğeri de tebyîndir; yani beyan etmek, açıklamak, izah etmektir.

Allah'ın muradını sözlü ve uygulamalı olarak açıklamaktır. Bu durumda Hz. Peygamber'in söyledikleri ve yaptıkları, Allah'ın muradını açıklamaktan başka bir şey değildir. Peygamberlerin yetki ve sorumluluk alanı Allah her Peygamber'i tebyîn için gönderdiğini söylemektedir. “Biz her Peygamber'i, insanlara Allah'ın muradını açıklaması için kendi milletinin dili ile gönderdik” (İbrahim, 14/4) buyurmaktadır. Bizzat Hz. Peygamber'i de bunun için gönderdiğini söylemektedir: “Biz sana Zikr'I, Allah'ın insanlara ne gönderdiğini açıklaman için indirdik.” (en-Nahl, 16/44). İşte Hz. Peygamber'in Sünnet'i, Cenâb-ı Hakk'ın kendisine vermiş olduğu bu tebyîn görevini yerine getirmekten ibarettir. Eğer O bunu yapmamış olsaydı, Allah'ın kendisine verdiği görevi yerine getirmemiş olurdu. İslâm dini kıyamete kadar devam edecekse, Hz. Peygamber'in tebyîn görevini yerine getirirken söylediklerinin ve yaptıklarının da sonraki nesillere ulaşması gerekir. Aksi hâlde sonraki nesillerin İslâm'I yaşamaları mümkün olmaz. Allah da kimseden mümkün olmayanı istemez. Cenâb-ı Hak, Hz. Peygamber'e vermiş olduğu bu görevi başka bir ayette de şöyle te'yid etmektedir: “Peygamber insanlara iyiliği emreder, kötülüğü yasaklar. Temiz şeyleri onlara helâl kılar, çirkin şeyleri de haram kılar. İnsanların üzerlerindeki ağırlıkları kaldırır, boyunlarındaki zincirleri çözer. O Peygamber'e inanan, onu destekleyen, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nura uyanlar, işte kurtuluşa erenler bunlardır.” (el-A'râ, 7/157) Başka bir ayette de şöyle buyurmaktadır: “Allah, içlerinden birini elçi göndermek suretiyle mü'minlere lütfetmiştir. Peygamber onlara Allah'ın ayetlerini okumakta, onları temizlemekte, onlara Kitap'taki Allah'ın muradını ve hikmeti öğretmektedir” (Âl-i İmrân, 3/164). Bu ayette Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber'e, sadece gönderdiği ayetleri insanlara okumak görevini değil, onları temizleyip arındırması, Allah'ın Kur'ân'daki muradını öğretmesi ve ayrıca hikmeti de öğretmesi görevini de vermektedir. İşte Sünnet budur. Bu itibarla Hz. Peygamber'in sünnetine uymak, Allah'ın emir ve muradıdır. İman, İtâat ve İttiba Kavramları Cenâb-ı Hak Kur'ân'da Hz. Peygamber hakkında iman, itâat ve ittiba olmak üzere üç kavram kullanmaktadır. Allah'a imanı emreden ayetlerin pek çoğunda Peygamber'e imanı da emretmektedir. Peygamber'e iman da, sadece Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna inanmaktan ibaret değildir, bunu zaten herkes bilmektedir, dolayısıyla maksat O'nun söylediklerini Kabul ve tasdik etmek, bunların hak ve gerçek olduğuna inanmaktır. İşte bu da Sünnet'tir. Ayrıca Allah'a itâati emreden ayetlerin pek çoğuna Peygamber'e itâati de emretmektedir. İtâat da, O'nun söylediklerine uymak demektir.

Bundan maksat da O'nun Sünnet'ine uymaktır. Kur'ân'da yer alan Hz. Peygamber'e ittibâ emri de, O'na tabi olmak, O'nun emir ve yasaklarına uymak, O'nu örnek edinmek anlamına gelir. Bütün bu ayetler Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'e emretmesi ve yasaklaması ile ilgili bir alanı bırakmış olduğunu gösterir. İşte bu da Sünnet'tir. Sünnet gözardı edilirse, bu ayetler de gözardı edilmiş olur. Sünnet gerekli olmasaydı, bu ayetlerin varlığı da anlamsızlaşır. Sünneti gözardı etmek Sünnet'in sonraki nesillere

sahih olarak ulaşmadığı gerekçesiyle onu gözardı etmek, sonraki nesiller için Hz. Peygamber'in peygamberlik fonksiyonunun da gözardı edilmesine yol açar. Bu anlayış da Hz. Peygamber'in peygamberlik görev ve fonksiyonunu kendi çağdaşlarıyla sınırlar, sonraki nesiller Rasûlullah'ın görev ve sorumluluk alanine girmemiş olur. Bu da Rasûlullah'ın peygamberlik fonksiyonunun ve İslâm'ın kıyâmete kadar devam edeceği temel ilkesine aykırıdır.

Sünnetin Kaynaklık Değeri Tarihe baktığımızda, insanların yollarını kaybettiği ve dalalete düştükleri bazı dönemlerde, Allah'ın yol gösterici rehberler gönderdiğini müşahede etmekteyiz. Allah Teâlâ, insanoğluna verdiği akıl nimetinin yanında, yine onlara bir lütuf olarak, Kitap ve Hikmeti öğretmek üzere elçiler göndermiştir (Bakara, 2/129, 151, 231; Al-i İmran, 3/164; Nisa, 4/113). Söz konusu elçileri de, iletişim sağlayabilecekleri en uygun kesim olması nedeniyle (Cuma, 62/2) muhataplarının hem cinslerinden seçmiştir (Mü'minûn, 23/33-34; Şuara, 26/154). Seçilen elçi, Allah'ın/vahyin kontrol ve himayesi altında görevini yerine getirirken, bir beşer, bir kul olarak da hayatını sürdürmüş; yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışmıştır. Kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarda da beşeri argümanları kullanmış ve beşerin idrak alanı içinde kalan anlam düzeyini esas almıştır. Sünnetin kaynağına, dolayısıyla bağlayıcılığı ve bilginin doğruluğuna ilişkin mütalaalar Hz. Peygamber dönemine kadar dayanmaktadır. Nitekim bu ikilemi yaşayan ashabın da zaman zaman, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in verdiği kararın vahiyle mi yoksa kendi içtihadı ile mi olduğu noktasında bizzat kendisine soru yönelttiklerini, verilen cevaba göre de, görüş belirtmek ya da olduğu gibi kabul etmek şeklinde tavır aldıklarını görmekteyiz. Ancak bu ayırım veya tavır, sözün kabul edilmesi ya da bağlayıcı olarak görülüp görülmemesiyle alakalı değildir. Sadece nihai söze, ya da hükme dönüşme noktasında yaşanabilecek bir süreç olarak görmek gerekmektedir. Hz. Peygamber'in sünneti kaynak açısından Kur'an'dan sonra ikinci sırada yer almış ve tüm mezhepler, sünnetin İslam'ın temel kaynaklarından biri olduğunu kabul etmişlerdir. Uygulamalarını da bu ikisinin ışığında şekillendirmişlerdir. Hz. Peygamber'in Görev ve Sorumlulukları Allah-ü Teâlâ tarafından elçi olarak görevlendirilen Hz. Muhammed, tıpkı diğer peygamberlerde olduğu gibi, kendisine vahyedilenleri insanlara tebliğ etmekle yükümlü tutulmuştur. "Rabbinden indirileni tebliğ et" şeklinde açık bir talimatla Hz. Peygamber'e tevdi edilen bu görev nübüvvet tarihinin başından sonuna kadar bütün insanlığı hedef alan önemli bir misyondur. İnsanlara Allah'ın lütfu ve rahmet olarak gönderilen peygamberler, aklî ve naklî, bütün delilleri serdetmesine rağmen, muhatapları onların davetini kabul etmedikleri gibi, sihirbaz, büyücü vb. bir takım yaftalarla itham edip (Ankebut, 29/18), onlara eziyet etmişlerdir. İşte bu ruh halini yaşayan ve toplumu tarafından dışlanan Hz. Peygamber (s.a.v.)'i rahatlatmak için Yüce Mevla bazı açıklamalar yapmıştır: "Eğer yine yüz çevirirlerse, artık senin üzerine düşen sadece açık bir şekilde duyurmaktır" (Nahl, 16/82). Hz. Peygamber'in muhatabı olan toplum, nübüvvet geleneğinden haberdar olan bir toplumdur. Peygamberlere itaat etmemelerinden dolayı helak edilen kavimlerle alakalı en azından efsanevi bilgilere sahiptirler. Bu nedenle "sizden öncekiler de yalanlamıştı" ifadesi onlar için özel bir anlam ve tehdit içermektedir. Ayetteki 'umursamaz tavır ve tehdit' onlar açısından en az tebliğ kadar etkileyici olabilirdi. Öte yandan söz konusu ayet, onları tehdit ederken, Resulünü ise rahatlatmaktadır. Zira, ayette 'senin üzerine düşen sadece duyurmaktır' denilmek suretiyle, iman etmeyenler için üzülmemesi gerektiği kendisine bildirilmektedir. Tebliğ yapmak, peygamberin ilahî ve aslî yükümlülüğüdür. Bununla birlikte, tebliğ edilen hususların anlaşılmasını sağlamak ve onları uygulanabilir kılmak, diğer bir ifade ile kendisine tabi olanların nasıl davranacaklarını göstermek de Peygamber için bir zorunluluktur. Böyle görüldüğü takdirde, dinin anlaşılması ve yaşanması, hatta bireysel değer yargılarının ve toplumsal normların belirlenmesi vb. noktalarda hadisin önemli bir unsur olarak kabul edilmesi de zorunluluk hâle gelir. Tebliğ etmek "De ki: "Allah'a itaat edin, Elçiye itaat edin." Eğer (kabul etmeyip) dönerseniz, ona gereken, kendisine yükletilen (duyurma görevini yapmak)dır. Eğer ona itaat ederseniz, doğru yolu bulursunuz. Peygambere düşen, sadece açık bir şekilde duyurmaktır (Nur, 24/54). "Eğer yalanlarsanız, sizden önceki ümmetler de yalanlamışlardı. Rasule düşen, yalnız açıkça duyurmaktır" (Ankebut, 29/18) . Ayetlerde geçen 'Resule düşen, açıkça duyurmaktır' ve benzer ifadelerden hareketle bunu, peygamberlerin yapabilecekleri tek şey olarak görmenin, dikkat edilirse, bizzat Kur'an'ın kendi vurgu ve söylemine aykırı düştüğü görülecektir. Zira söz konusu ayet-i kerimelerde, iman etmeyen ve inatla Rasulullah'a karşı mücadele eden insanlar karşısında, elçinin görevinin sadece tebliğ etmek olduğu anlatılmaktadır. Diğer bir ifade ile daveti kabul etmeyen insanlar açısından elçinin görevi tebliğ etmektir; bu hallerini sürdürmeleri durumunda elim bir azapla karşılaşacaklarını da kendilerine bildirmiştir (Casiye, 45/8). Tebyin etmek Gayr-i müslim unsurlara karşı, sadece tebliğ etmekle yükümlü tutulan Hz. Peygamber, kendisine iman edenler söz konusu olduğunda, onların anlayabileceği ve uygulayabileceği şekilde, tebliğ ettiğini yani Kur'an'ı onlara izah etmek, anlaşılır kılmak göstermek zorundadır. "Biz sana Kitabı indirdik ki, hakkında ayrılığa düştükleri şeyi onlara açıklayasın ve inanan

bir kavim için (o Kitap) yol gösterici ve rahmet olsun” (Nahl, 16/64) Mücmel ayetleri açıklaması Sünnet Kur’an’da özet olarak (mücmel) verilen konuları, zihinde boşluklar ve konuyla ilgili sorular kalmaması için ayrıntılarıyla ortaya koymuştur. Dinin pratik hali olarak gördüğümüz sünnet, hayatın her alanına ilişkin ayrıntıları gözler önüne sermiştir. Özellikle ibadetlere ilişkin hususlarda örnekleri görülür.

Örneğin Kur’an’da hac ibadeti “Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi Allah’ın insanlar üzerindeki hakkıdır.” (Âl-i İmrân 3/97) ayeti ile farz kılınmış ancak haccın menasiki yani nasıl yapılacağına dair bir açıklama yapılmamıştır. İşte hac ibadetinin teferruatını ve nasıl yapılması gerektiğini de yine Hz. Peygamber açıklamıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber “Ben nasıl haccediyorsam siz de öyle haccedin. Haccın menasikini benden öğrenin” buyurarak söz konusu ibadetle ilgili ayrıntıların sünnetten öğrenilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Umumu tahsis etmesi Hz. Peygamber, mübeyyin olması hasebiyle Kur’an’daki bazı genel hükümleri (âmm) tahsis etmiştir. Mesela Nisa suresi 11. ayetine göre her evlat vâris, her ebeveyn de muris olacaktır. Ancak Hz. Peygamber, "Biz peygamberler topluluğuna varis olunmaz; bizim bıraktığımız sadakadır" (Buhari, İ'tisam, 96/5, VIII, 146; Müslim, Cihad, 32/51, II, 1379) buyurmak suretiyle baba olan peygamberleri; "Katil varis olamaz" (Tirmizî, Ferâiz, 27/17, IV, 425); İbn Mace, Ferâiz, 23/8, II, s.913;) sözüyle de katilleri bu genel hükümden istisna etmiştir.

Dolayısıyla genel hüküm ifade eden ayet bazı noktalarda tahsis edilmiştir. Mutlak hükümleri tahsis etmesi Hz. Peygamber, Şâri’in mutlak (kayıtsız/sınırsız) olarak ortaya koyduğu kavram ve hükümleri de tahsis etmiştir. Mesela Maide sûresi 38. ayetine göre hırsızlık suçunun cezası olarak, hırsızın elinin kesilmesi takdir edilmiştir. Ancak ‘yed/el’ kelimesi avuçtan dirseğe kadar olan kısım için kullanılabilen mutlak bir kelimedir. Öte yandan ayette çalınan mala ait olarak da hiçbir nitelik zikredilmemiş; dolayısıyla mutlak olarak bırakılmıştır. İşte bu noktada mübeyyin olan Hz. Peygamber, elden kastedilenin ‘bilek’ olduğunu ve sirkat cezasının uygulanabilmesi için çalınan malın cinsini, miktarını ve benzeri durumları açıklayarak ayetteki kapalılığı kaldırmıştır (es-San`ânî, 1985, IV, 37-39). Müstakil hüküm koyma Tıpkı diğer peygamberlerde olduğu gibi, Hz. Peygamber (s.a.s.)’e de, elçi olması hasebiyle, kendisine verilen tebliğ ve tebyin görevini ifası esnasında kullanabileceği bir takım yetkiler tanınmış; bu noktada ümmetinin de kendisine tabi olması ve itaat etmesi istenmiştir (Nisa, 4/59; Tegâbün, 64/12; Şuara, 26/108). Bunun doğal bir sonucu olarak da günlük hayatla ilgili işleri organize eden bir lider ve vahyin açık bıraktığı alanda, pis şeyleri haram, temiz şeyleri de helal kılan bir peygamber ortaya çıkmıştır. Bu noktada Peygamberin tahrir yetkisiyle alakalı hadislerin konum ve değerini ilgilendiren bir tartışma yaşanmaktadır. Hz. Peygamberin görev alanı, sadece tebliğle hasredildiğinde bu ve benzeri ayetlerin anlamlandırılmasında sıkıntı yaşanmaktadır. Bu bakış açısıyla, söz konusu ayetteki, ‘Allah’ın ve Elçisinin haram kıldığını haram saymayan’ ifadesini Elçi’yi göz ardı ederek veya onun hükmünü, Allah’ın hükmünün tebliği olarak değerlendirerek ayeti sadece ‘Allah’ın haram kıldığını haram saymayan’ şeklinde algılamak yerinde bir değerlendirme olmayacaktır. Ancak bu ayetlerde belirtilen ‘helal veya haram kılma’ yetkisini, mutlak ve keyfi bir güç; diğer bir ifadeyle Allah’ın hükmüne rağmen hüküm koyma yetkisi olarak algılamak da, tevhid açısından kabulü mümkün olmayan bir yaklaşım olacaktır. Zira Hz. Peygamber (s.a.s.), öncelikle bir kul olarak, kendisine vahyedilenlere tabi olma yükümlülüğündedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber, uygulamanın şekillenmesinde etkin olacak biçimde Kur’an’da hükmü bulunmayan bazı konularda da hüküm koymuştur. Hz. Peygamber’in müstakil hüküm koyması her ne kadar bazı tartışmalara da sebebiyet vermişse de İslam Fıkhının birçok meselesi sünnet ile hükme bağlanmıştır.

Örneğin, nikâh konusunu ele aldığımızda, kadının hala ve teyzesinin üzerine nikâhlanmasının (Buhari, Nikah, 67/27, VI, 128) ve babaların karşılıklı olarak mehir vermeksizin kızlarını değişmesi anlamına gelen şîğâr nikahının (Buhari, Nikah, 67/28, VI, 128) ve geçici nikah anlamına gelen mut’a nikahının (Buhari, Nikah, 67/31 (c.6, s.129) Hz. Peygamber tarafından yasaklandığını görmekteyiz.

Örnek olmak Tarih boyunca gönderildikleri toplumun seçkin bireylerinden oluşan Peygamberler, kendi toplumlarına örnek kılınmışlardır. (Zuhuf, 43/59; Mümtehine, 60/4) Bu genel çerçeve içerisinde yer alan Hz. Peygamber (s.a.v.) de, öncelikle kendi dönemindeki insanlara, ama temelde kıyamete kadar bütün ümmetine örnek kılınmıştır. Ayet-i kerimede bu noktaya açık bir şekilde vurgu yapılmaktadır: “Andolsun Allah’ın Elçisinde sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmaya inanan ve Allah’ı çok anan kimseler için, (uyulacak) en güzel bir örnek vardır” (Ahzab, 33/21) İşte Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu görev ve yetkilerinin bir neticesi olarak tebliğ ettiği Kur’an ve tebyini sayılan Sünnet/Hadis vücut bulmuştur. Ancak Müslümanlar açısından örnekliği dikkate alındığında, Hz. Peygamberin şer’i bir hükme medar olan beyanları kadar, risaletinden öncesi ve sonrası, hal ve hareketleri, şemali vb. bütün olarak ilgi alanına girmekte; dolayısıyla hadisin konusunu oluşturmaktadır. Bu ilgi ve alandaki titizliği kavrayabilmek için Müslümanların onlara yüklediği özel anlamı fark etmek gerekmektedir.

Öte yandan yapısal oluşumun tamamlanması ve varlığını sürdürebilmesi için, söz konusu tebliğ ve tebyinin muhatabı olan insanların da, şüphesiz bir takım görev ve yükümlülükleri bulunmaktadır. Daha açıkçası Ona iman eden, dolayısıyla dünya ve ahiretteki kurtuluşu, kendisiyle diyaloguna bağlı olan Müslüman da ona karşı bir takım sorumluluklar taşımaktadır. Sonuç olarak söylememiz gerekirse doğumdan ölüme, ibadetten hayat nizamına kadar çok geniş bir sahayı içine alan ve düzenleyen fıkhın

iki ana kaynağından ikincisi sünnettir. İslam'ın ana kaynaklarından birini oluşturan Sünnet bir yandan Kur'an-ı Kerim'in açıklanmaya muhtaç bulunan ayetlerini açıklarken diğer yandan boşlukları doldurmakta, yani müstakil olarak -Kur'an-ı Kerim'de bulunmayan hükümler koymaktadır. Bütün Müslümanlar tarafından kabul edilmektedir ki, namaz, zekât, hac, oruç, vb. ibadetlerden tutun da ceza, miras, evlenme gibi hukuki konulara kadar pek çok konuda, Kur'an'da temel ilkeler belirlenmekle birlikte, tafsilata girilmemiştir. İşte bu sebeple Hz. Peygamber Kur'an'ın anlaşılması ve uygulanması ile ilgili gerekli açıklamalarda bulunmuş, teferruatla ilgili hususları belirlemiştir.

Dinimizin temel kaynakları Kur'an ve sünnettir. Bu iki kaynak etle tırnak gibidir. Bu iki kaynağı birbirinden ayırmak ve sadece Kur'an'la yetinmek etle tırnağı birbirinden ayırmak gibidir. Kur'an ve sünnetin birbirinden ayrılması İslam'ın doğru olarak anlaşılmasına, yaşanmasına, dengeli ve sağlıklı bir toplum inşasına mani olur.

KUR'AN'DA HZ. PEYGAMBER'İN KONUMU

Allah, pek çok ayette Hz. Peygamber'in konumuna atıfta bulunur. Allah, bizden Hz. Peygamber'in konumunun iyi bilinmesini, buna uygun olarak ona teslimiyet ve bağlılık gösterilmesini istemektedir. Hz. Peygamber'e itaatin Farz Oluşu Kur'an, Hz. Peygamber'e itaatin farz olduğunu söylemektedir. Bu, ayrıca bir iman konusudur. Ona itaat edilmediği takdirde imandan yoksun kalınacağı bir gerçektir.

Konu ile ilgili ayetlerden birkaçı şöyledir:

• "(Rasûlüm!) De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz ki O da sizi sevsin ve günahlarımızı bağışlasın." (Âl-i İmran, 3/ 31)

• "Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin ki rahmete kavuşturulasınız." (Âl-i İmran, 3/ 132)

• "Kim Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse, onu, içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır; orada süresiz kalmak üzere; işte büyük kurtuluş budur." (Nisâ, 4/ 13) Yukarıdaki ayetler Hz. Peygamber'e mutlak olarak itaat edilmesini ifade eder. Ayetlerde "itaat" ve "ittiba" kavramları ön plana çıkar. İtaat aslında, Allah Rasûlünü bir peygamber olarak tasdik etmekle ve onun getirdiklerine iman etmekle; ittiba ise peygamber olarak iman edilen Allah Rasûlünün her söz ve davranışına bizzat uymakla gerçekleşir. Hz. Peygamber'e İsyân ve Eziyetin Yasak Oluşu Allah, Hz. Peygamber'e isyan ve eziyeti yasaklamıştır. Ona isyan ve eziyet, onun söz ve davranışlarına karşı çıkmak şeklinde belirmektedir. Bu karşı çıkış nübüvvetine yönelik olursa küfürdür. Konu ile ilgili ayetlerden birkaçı şöyledir:

• "Kim, kendisine doğru yol gösterildikten sonra Peygambere karşı gelir ve mü'minlerin yolundan başka bir yola uyarsa, onu döndüğü yolda bırakırız ve Cehenneme sokarız." (Nisa, 4/ 115)

• "Allah'a ve Resulüne eziyet edenler yok mu, Allah onlara dünyada ve ahirette lanet etmiş ve onlar için alçaltıcı bir azab hazırlamıştır." (Ahzab, 33/ 57)

• "Bu böyledir. Çünkü onlar, Allah ve Resulüne karşı çıktılar. Allah ve Resulüne kim karşı çıkarsa, muhakkak ki Allah'ın cezası çetin olur." (Enfal, 6/ 13) Hz. Peygamber'in Mü'minler için Güzel bir Örnek Oluşu Kur'an'a göre Hz. Peygamber mü'minler için güzel bir örnektir. Zira Allah Rasûlu yüce ve mükemmel bir ahlak üzerindedir. Böyle bir ahlakı yaşayanlar ancak başkaları için ideal bir örnek olabilir. Aşağıdaki ayetler Hz. Peygamber'in mükemmel bir ahlaka sahip oluşunu ve bu sayede örnek kılınışını beyan etmektedir.

• "Nûn. Yemin olsun kaleme ve yazdıklarına. Rabbinin nimeti sayesinde sen bir mecnun değilsin. Hiç şüphesiz senin için bitmez tükenmez bir mükâfat vardır. Ve hiç şüphesiz sen, pek büyük bir ahlak üzeresin." (Kalem, 1-4)

• "Andolsun, Allah'ın Rasûlünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır." (Ahzab, 21) Hz. Peygamber'e Kur'an'ı Açıklama Görev ve Yetkisinin Verilmesi Hz. Peygamber'e Kur'an'ı açıklama görev ve yetkisi verilmiştir. Buna Allah Rasûlüne ait "beyan görevi" de diyebiliriz. Konu ile ilgili ayetlerden birkaçı şöyledir:

• "Biz her peygamberi mutlaka kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara emredilen şeyleri açıklasınlar." (İbrahim, 14/ 4)

• "Biz sana Kitab'ı indirdik ki, hakkında ayrılığa düştükleri şeyi onlara açıklayasın ve inanan bir kavim için o kitap yol gösterici ve rahmet olsun." (Nahl, 16/ 44) Bunların yanında kısaca Hz. Peygamber'in beyan görevi alanına şu hususlar girmektedir:

• Sünnet, Kur'an'ı te'yid eder.

• Sünnet, Kur'an'ın mücmelini açıklar.

• Sünnet, Kur'an'da geçen müşkil ifadeleri vuzuha kavuşturur. • Sünnet, Kur'an'da geçen umumi ifadeleri tahsis eder. • Sünnet, Kur'an'da geçen mutlak ifadeleri sınırlar, takyid eder.

• Bütün bu hususlar bir sonraki üniteye örnekleriyle birlikte açıklanacaktır.

HADİSLERDE SÜNNETE UYMANIN ÖNEMİ

Kur'an'da özellikle Hz. Peygamber'e itaat ve ittiba merkezî bir rol üstlenirken; hadislerde bizzat sünnete uymaya yönelik tavsiyeler açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. Hadislere baktığımızda Allah Rasûlünün sünnetinin şu vasıflarla temayüz ettiği görülür:

1. Hz. Peygamber'in sünneti yolların en güzeldir.

2. Sünnet, vahiy ürünüdür.

Hız. Peygamber'in sünneti sıradan bir insanın din yorumu değil, vahye doğrudan muhatap olan bir yüce şahsiyetin her daim Allahu Teâla'nın kontrolünde olmak kaydıyla vaz ettiği prensipler bütünüdür. Nitekim bu hususu ifade etmek üzere Rasûl-i Ekrem şöyle buyurmuştur: "Dikkat ediniz! Bana Kitap ve onunla birlikte bir benzeri verildi." (Ebu Davud, Sünne, 6; Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 131). 3. Hız. Peygamber'e itaat esastır. Kur'an'ın Hız. Peygamber'e itaati emrettiğini ve ona isyanı yasakladığını daha önce görmüştük. Bu durumu tekrar ve te'yid mahiyetinde Hız. Peygamber de kendisine itaati emretmiş ve isyanı yasaklamış; "Kim bana itaat etmişse, Allah'a itaat etmiştir; kim bana isyan ederse Allah'a isyan etmiştir." buyurmuştur. (Buharî, Ahkâm, 1; Cihad, 119) 4. Sünnete yapışmak kurtuluş; bid'at ise dalalettir. İrbaz b. Sariye anlatıyor: "Birgün Hız. Peygamber namazı kıldırdıktan sonra mübarek yüzüyle bize yöneldi ve gözleri yaşartan, kalpleri ürperten çok tesirli bir konuşma yaptı. Oradakilerden biri: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bu konuşma, veda eden bir kimsenin konuşmasına benziyor. Bize ne tavsiyede bulunursunuz?" deyince Hız. Peygamber şöyle buyurdu: "Sizlere Allah'tan sakınmayı, başınıza Habeşli bir köle dahi geçse, onun sözünü dinlemeyi, ona itaati tavsiye ederim; zira ben gittikten sonra içinizden yaşayanlar birçok ihtilafa şahit olacaklardır. O zaman geldiğinde benim sünnetime ve doğru yola ileten reşid halifelerimin sünnetine yapışın, o yola sımsıkı sarılın, âdeta dişlerinize yapışarak onu kaçırmamaya çalışın. Bid'atlerden kaçının. Çünkü ortaya çıkan her yeni şey bid'attır ve her bid'at de delâlettir." (Ebu Davud, Sünnet, 4; Tirmizî, İlim, 16)

SAHABENİN SÜNNETE BAKIŞI

Kur'an ve hadislerde geçen bunca emir ve tavsiyeyi sahabenin nasıl algıladığı önemlidir. Onlar Kur'an ve sünnetin ilk muhataplarıdır. Dolayısıyla onların meseleye nasıl baktığı, Hız. Peygamber'i nasıl gördüğü önem arz etmektedir. Kaynaklara baktığımızda konuyla ilgili pek çok örnekle karşılaşırız. Burada genel olarak sahabenin tutumundan; özel olarak da bazı sahabilerden örnekler vereceğiz: Burada sahabenin Hız. Peygamber'in her yaptığına uyduğunu gösteren iki örnek sunacağız. a. Ebu Said el-Hudrî şöyle der: "Allah Rasûlü ashabıyla namaz kıldığı bir esnada ansızın nalinlerini çıkarıp soluna bıraktı. Diğerleri bunu görünce onlar da nalinlerini çıkarıp attılar. Allah Rasûlü (S.A.V.) namazı bitirince " sizi nalinleri çıkarıp atmaya sevkeden neydi?" diye sordu. Ashab "senin nalinleri çıkarıp attığını görünce biz de nalinlerimizi çıkarıp attık." diye ce-vap verdi. Allah Rasûlü şöyle buyurdu: "Cibril gelip nalinlerimde pislik veya rahatsız edici bir şeyin olduğunu söyledi." (Ebu Davud, Salat, 89) b. İbn Ömer anlatıyor: "Allah Rasûlü altından bir yüzük edindi. Bunun üzerine insanlar da altın yüzük edinmeye başladı. Sonra Allah Rasûlü 'Ben artık bunu ebediyen takmayacağım' diyerek onu attı. Bunun üzerine insanlar da yüzüklerini çıkarıp attılar." (Buharî, İ'tisam, 4; Libas, 46) Bütün bu örnekler sahabenin Hız. Peygamber'in sünnetine bağlılığını gösterir. Ashabın Kur'an ve sünnete bağlılığı tartışma götürmez bir gerçekliktir. Peygamberimizin dostları hiçbir dosta benzemez. Onlardaki sevgi hiçbir sevgiyle kıyaslanamaz.

İslam'ın iki temel dayanağı Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadisleridir. Kur'an'ın her hangi bir tahrife uğramaksızın günümüze kadar ulaştığı hususunda bir endişe veya şüphe söz konusu değildir. Zira Allah'ın son kitabı, gerek yazılması ve gerekse ezberlenmesi suretiyle, iki koldan korunarak günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak, aynı hususu Hz. Peygamber'in hadisleri için söylemek mümkün değildir. Hadisler, çeşitli nedenlerden ötürü, Rasûlullah zamanında nisbî oranda kayıt altına alınmıştır. Takip eden yüzyıllık süreçte de bunların nakli daha ziyade sözlü olarak devam etmiştir. Rivayetleri kitaplaştırma faaliyeti, yoğun olarak daha sonra başlamış ve büyük oranda hicri dördüncü asır başlarında sona ermiştir. Bu durum hadislerin gerek senedlerinin ve gerekse metinlerinin sıhhat açısından tetkik edilmesi zarureti de beraberinde taşımıştır. Dolayısıyla hadisler bir taraftan toplanırken, kitaplara konurken diğer yandan da bunların sıhhatlerinin tespit edilmesi çalışmaları yürütülmüştür. Nitekim hadislerin gerek sözlü aktarım ve gerekse kitaplaştırma dönemlerinde Allah Rasûlü'nün buyurduğu hâliyle nakledilmeleri ve aralarına uydurma rivayetlerin karışmasının engellenmesi yönünde, hadisçiler başta olmak üzere İslam bilginleri büyük çaba sarf etmişlerdir. Gösterilen bu çaba bir kişiye ait sözlerin ve eylemlerin ona ne kadar ait olduğu hususunda eşi benzeri olmayan muhteşem bir çabadır. Bu yüzdendir ki müslümanların hadislerin sıhhatlerini tespit etmek amacıyla ortaya koydukları çaba ve yöntemler başka hiçbir medeniyette örneği olmayan olağanüstü gayretlerdir. Bu çaba hadislerin hem senedlerini yani bunların güvenilir raviler eliyle bizlere ulaştırılmasını hem de bu rivayetlerin metinlerinde bir problem olup olmadığını tespit etmeyi hedeflemektedir. Tüm bu çabaların tek hedefi vardı. O da Kur'an'ın yanında onun yorumu olan sünnetin ümmetin önüne sağlam bir şekilde konulması.

1. Metn'in anlamı: Metn'in terim anlamı, hadis ilmi açısından metnin çeşitli, fakat birbirine yakın tarifleri yapılmıştır. Bu tariflerden birisi de şudur: "Metin, hadisin Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinin aktarıldığı kısmıdır."

2. Nakd'in anlamı: Nakd kelimesi ayıklama, seçme işine verilen addır. Hadis ilminde ise hadislerin sahihlerini zayıflarından ve mevzularından ayırma kabiliyetini ifade etme anlamında yerleşmiş bir terimdir. Nakd kelimesi dilimizde tenkid (tenkit) kelimesiyle ifade edilmektedir. Dolayısıyla Arapların nakd ile ifade ettiğini bizler tenkit ile ifade etmekteyiz.

3. Metin tenkidinin tanımı: Yukarıda açıklamaya çalıştığımız iki kelimenin anlamlarını göz önünde bulundurarak metin tenkidini şu şekilde tarif etmek mümkündür: "Çeşitli kriterler ışığında, bir metnin sahih olup olmadığını tespit etmeye çalışmak." Dolayısıyla metin tenkidi demek, okuduğumuz hadisin gerçekten Hz. Peygamberden gelip gelmediğini tespit etme çabasıdır. Bu çaba sonunda hadisin sahih olduğu veya olmadığı sonucuna ulaşabiliriz. Sahih olduğunu tespit edersek o rivayete karşı güvenimiz oluşur. Sahih olmadığını anlarsak ona karşı ihtiyatlı yaklaşırız.

4. Metin tenkidine neden gerek olduğu: Metin tenkidinin gerekliliğini bizler Kuran, hadisler ve sahabilerin uygulamalarından öğrenmekteyiz. Bunun işaretlerini buralarda görmekteyiz. Örneğin Kur'an yalandan sakındırmakta, habercinin haberinin güvenli olmasını istemekte, fesatçının haberinin tetkik edilmesini emretmekte, tam tespit yapmadan bir haberin ardına takılmamasını istemekte, gelen haberin akla uygunluğunun düşünülmesini murad etmekte ve duyulan haberi işin uzmanına arz etmek gerektiğini belirtmektedir. Bu buyruklar gelen haberlerin kontrolünde titiz davranmamız gerektiğini göstermektedir. Hz. Peygamber de pek çok hadislerinde hadis uydurmaktan sakındırılmış, yalan haber nakletmenin haram olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında uygulamalarında gerektiğinde haber getiren kişiye yemin verdirmesi, kendisine aktarılan haberleri teyit ettirmesi gibi nasıl davranılması gerektiğini sözlü ve pratik olarak göstermiştir. Bütün bu safiyete ve olanca titizliğe rağmen Hz. Osman'ın şehadetinden sonra guruplaşmalar baş gösterdi. Özellikle bidat fırkaları içinde bulunanlar tarafından karşı taraftakiler aleyhine hadisler uydurulmaya başlandı. Çünkü her fırka kendisine hadislerden dayanak bulmak durumundaydı. Bu durum hadislerin korunması ve sahih olmayanların ayıklanması ameliyesinin ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymuş ve hadis bilginleri Kur'an, sünnet ve sahabilerin uygulamalarından yola çıkarak metinlerin hadis metinlerini tetkik etmek için önemli çabalar sarf etmişler ve yöntemler geliştirmişlerdir. Muhaddislerin bu bağlamda senede verdikleri önem izahtan varestedir. Çünkü metne hazırlık senedi kabul etmeye bağlı olduğu için, senedin geçilmesi zarureti vardır. Ayrıca muhaddislerin sened tenkidindeki nihâî gayeleri metnin korunmasıdır. Yoksa ricalle bir alıp veremedikleri yoktur. Bu sebeptendir ki, yalancı ravileri fâş etmeyi bir vazife bilmişler, dini öncelediklerinden, durumlarından haberdar etmenin gıybet olmadığını benimsemişlerdir. Hadis ravilerine dair yüzlerce cilt kitapta ravilerin durumlarının açıklanmasının yegane nedeni budur.

5. Fakihlerin metin tenkidi alanındaki çabaları: İslam hukukçuları teşri ile ilgili hadislerin metinlerini her açıdan tahlile tabi tutmuşlardır. Sadece Hanefilerin hadislerin metinlerini değerlendirirken uyguladıkları prensiplerden birkaçını zikredecek olursak sarf edilen emeği anlamamız kolaylaşır.

1-Gelen haber Kur'an'a aykırı olmamalıdır.

2-Mütevâtir seviyesine çıkmamış haber kendisinden daha fazla ravi tarafından rivayet edilen hadise aykırı olmamalıdır.

3- Ravinin rivayetine aykırı davranmamış veya bu yönde fetva vermemiş olması gerekir.

4-Herkesin bilmesi gereken bir konuda tek kişinin rivayet ettiği hadise itibar edilmez.

6. Hadisçilerin uyguladıkları metin tenkidi prensipleri:

6.1. Kur'an'a arz etmek: Herşeyin en sonunda dönüp dolaşıp teste tabi tutulacağı bir miheng bulunmaz ise birtakım şeylerin doğru veya yanlış olduğunu anlamak mümkün olmaz. Din namına vârid olan veya söylenecek olan herşeyin kıymet-i harbiyesinin takdir olunacağı son ve tartışmasız "mutlak merci" Kur'an-ı Kerîm'dir. Allah Teâlâ'nın çeşitli ayetlerde beyan ettiği gibi Kur'an'ın koruyup kollayıcılık (muheymin) vasfı bunu icap ettirmektedir: "Allah (O)dur ki hak olarak Kitab'ı ve (hukuk ve adalet için) ölçüyü indirdi..." (42 Şûrâ 17). "Andolsun, biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik ve onlarla beraber Kitab'ı ve (adalet) ölçü(sün)ü indirdik..." (57 Hadîd 25). Kur'an'a bu özelliği kazandıran, birinci kaynak olması yanında beşeri şartlar açısından mütevâtir olmasıdır. Bu hususiyet onu kesin doğru kıldığından, kendisi dışındaki herşey bu vasıfları taşımadığından Kitab'a arz edilecektir. Çünkü o değişmez ve kesin bir bütündür: "Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O iştir, bilendir." (6 En'âm 115).

6.2. Hadislere arz etmek: Ayetler hadislerin değerlendirilmesinde kıstas kabul edildiği gibi, onunla aynı seviyede olmasa bile hadisler de kendi içlerinde birbirlerine karşı kıstas olarak kullanılmaktadır. Mudrec, maklûb ve benzeri ilimlerde aynı hadisin tariklerinin birbirleriyle karşılaştırılması suretiyle hadisin gerçek durumu ortaya çıkarılmaya çalışıldığı gibi, haber-i vâhidler –yani mütevâtir olmayan hadisler- birbirleriyle teâruz ettiğinde, bir başka hadis tarafından desteklenmek bir rivayeti diğerine tercih sebebi olmaktadır. Bunun yanında, bir hadis başka bir hadise arz edilmek suretiyle sıhhat testine tabi tutulabilmektedir. Sahihliğinden dolayı mesned olarak alınan taraf kıstas kabul edilmekte, buna uymayan ise terk edilmektedir. Keza bir hadis kendisinden daha sağlam hadise arz edilmek suretiyle de terk edilmektedir. Aykırılık arz ettiği hadis mütevâtir, mütevâtire yakın müstefiz bir hadis veya kendisi gibi âhâd ama daha sahih bir hadis olması bu sonucu doğurabilmektedir.

6.3. Akla arz etmek: İnsanı diğer canlılardan ayıran fark hiç şüphesiz ki akıldır. Bu meziyet karşılığında aynı boyutta bir sorumluluk vardır: Emir ve nehiylere muhatap olmak. Bu yoksa mükellefiyet de yoktur, yasak da. Artık böylesi insanların sorumluluğu, mükellefiyet yükümlülüğü bulunan kulların vesâyetindedir. Sorumluluk şartını onun varlığına bağlayan Allah Teâlâ kırk dokuz yerde akıl kelimesinin müstakkâtını kullanır. Pek çok ayet "akletmiyorlar mı?", "ey akıl sahipleri" diye biter. Bu akla verilen önemi göstermesi ve söz konusu hassânın düşünmeye, ilme, hak ile batılı birbirinden ayırmaya kullanılmasının istenmesi açısından mühimdir. Düşünülmesini ister, Kur'an okunduğu hâlde düşünülmemesini, ibret alınmamasını kınar. Bunu kullanmayan da zımnem bu melekeye sahip olmayan varlıklar konumuna indirir: "Siz kitabı okuduğunuz hâlde... aklınızı kullanmıyor musunuz?" (2 Bakara 44) "Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpler(inin) üzerinde kilitleri mi var (ki hiçbir hakikat gönüllerine girmiyor?)" (47 Muhammed 24) " (Bu Kur'an), çok mübarek bir kitaptır. Onu sana indirdik ki ayetlerini düşünsünler ve akli selîm sahipleri öğüt alsınlar." (38 Sâd 29) Bazen zımnem ifade ettiğini açıktan söylediği de olur: "Allah katında canlıların en kötüsü, düşünmeyen sağırlar ve dilsizlerdir." (8 Enfâl 22).

6.4.Tarihe arz etmek: Pek çok kaynakta aynı şekilde geçmesi nedeniyle bazı hususlardaki tarihî bilgiler nettir. Herhangi bir rivayette bu sağlam bilgiye aykırı olarak gelen bir rivayet reddedilir. Çünkü doğru bilgiyle çelişmektedir. Hadisçiler bu prensibi çalışmalarında çok güzel bir şekilde kullanmışlardır. Dolayısıyla tarihin kendisi rivayetlerin değerlendirilmesinde bir ölçüttür.

6.5. Müspet ilimlere arz etmek: Hz. Peygamber'in hadisleri içinde müspet ilim alanına giren, özellikle de astronomi ve tıpla ilgili bilgileri ihtiva eden rivayetler bulunmaktadır. Bu tür rivayetlerin bir kısmı senedleri ve metinleri itibarıyla mevzu kabul edilmiştir. Bir kısmının ise senedleri sağlamdır. Bunların bir bölümü müspet ilimlerce kesin olan bilgilere uygunluk arz etmektedir. Bir bölümü de aykırılık içermektedir. Bir kısmı ise, ilimlerin nihâf sözü söyleyemediği konular kapsamında olmaya devam etmektedir. Son iki kısımdaki rivayetlere nasıl yaklaşılacağı hususu öteden beri tartışma konusudur. İlmî gerçeklere aykırılığı kesin tespit edilmiş olanlar, peygamberimizden bize gelmemiştir denilerek bir tarafa mı bırakılacak, ilmin henüz tespit edilmediği hadisler hakkında ise, peygamberin hadisleridir denilerek inanmaya mı devam edilecek? Veya Hz. Peygamber'den gelen hadislerin gerek ilmî gerçeklere aykırı oldukları tespit edilenler olsun, gerekse ilmin son sözü söylemedikleri olsun, bunlar nübüvvetten ayrı olarak düşünülmesi gereken hususlar olarak mı kabul edilecektir? Bu bakış açısıyla, söz konusu alanlarda söylemiş oldukları kendi zamanındaki bilgi birikimini ve tecrübeyi yansıtmaktadır, dolayısıyla ilmin onları reddetmesi veya tasdik etmesi o kadar önemli değildir diye mi düşünülecek? Bunun yanında bazıları Hz. Peygamberin kendi aklına göre

hiçbir kelam etmeyeceğini düşünerek, ilim kesin olarak tersini söylemiş olsun veya olmasın sahih olarak gelmiş olan hadislerin mutlak itaatle karşılanması gerektiğini söylemektedir. Bu düşüncede olanlara göre, ilim bugün kesin olarak bir şey demiş olsa bile yarın bunu yalanlamayacağını bir garantisi yoktur. Bütün bunlar özellikle günümüz hadisçileri arasında tartışılan konulardır. Ancak şurası kesindir ki, bizler bugün ilmin kesin olarak tespit ettiği bir husus rivayetlerde farklı geçiyorsa, ilim yarın farklı bir kabulü benimseyecek olsa bile, bugün için rivayette geçen hususun yanlış olduğunu söyleme imkanına sahibiz. Çünkü elimizdeki delillere göre konuşmak durumundayız. Bu da hadisin değerlendirilmesi açısından önemli bir husustur.

6.6. Hadisin üslûbundan anlamak: Resim uzmanları meşhur resamlara ait olduğu söylenen bazı resimleri incelediklerinde onlara ait olmadığını, fırçanın kullanılmasından ve resimdeki ayrıntılardan anlamaktadırlar. Onları bir eserin sahte olup olmadığı hususunda söz sahibi yapan o insanın resimlerine ait geniş birikimleri ile resim kültürleridir. Aynı durum çeşitli yazarların yazıları için de söz konusudur. Bir yazarın yazılarını çok okumuş ve onun üslûbuna alışmış olan bir insan, önüne konan yazının ona ait olup olmadığını rahatlıkla anlar. Şüphesiz aynı durum, Hz. Peygamber'in hadisleriyle, bir yazarın yazılarıyla meşgul olmaktan öte meşgul olanlar için de söz konusudur. Bu uğraşı sonunda bir sözün Hz. Peygambere ait olup olmadığı yönünde bir kanaat oluşur. Hadis manayla yani Hz. Peygamberin ağzından çıktığı haliyle değil de mefhum olarak aktarılmış olsa bile durum değişmez. Çünkü Hz. Peygamberin sözlerinde bir seviye, bir yükseklik vardır. Hadisçiler bir sözün Hz. Peygambere ait olup olmadığını, üslûbunu incelerken bazı kıstaslar kullanmışlardır. Dolayısıyla bu tespiti bazı kriterler ışığında yapmışlardır.

6.7. İcmâyla hadisi değerlendirmek: Bir hadisle amel edilebilmesi için onun icmâya aykırı olmaması gerekmektedir. Çünkü icmâ, bir haberin ya mensûh olduğunu ya da aslının olmadığını gösterir. Zira mensûh olmamış olsaydı kendisiyle amel edilir, aslı olmuş olsaydı delil olarak kullanılırdı. Bu ikisi de olmadığına göre, tüm delilleri değerlendirerek meydana gelen icmâ, bir hadisi bırakmak için yeterli sebep kabul edilmiştir. Burada kastedilen icmâ, bölgesel icmâ değil, müslümanların icmâdır.

6.8. Mevzuat kitaplarından yararlanmak: Muhaddisler sahih hadisleri toplama gayretleri yanında, mevzu gördükleri rivayetleri tespit ederek bu rivayetlere özel kitaplar yazmışlardır. Bunlar, mevzu hadislerin şerrinden emin olmak, tekrar karşılaştıklarında hazırlıklı olmak gayesiyle yapılan çalışmalardır. Bu nedenle günümüzde hadis çalışması yapacak olanların, bir hadisin mevzu olup olmadığını tespit için bu özel çalışmalara bakmaları zaruridir.

6.9. Ravi vasıtasıyla hadisin sahih olmadığını tespit: Muhaddisler, ravileri adalet ve zapt açısından araştırarak onlarla ilgili bilgileri derlemeleri neticesinde elde ettikleri verileri hadislerin değerlendirmesinde kriter olarak kullanırlar. Prensip hâline getirdikleri bu metodlar, esasında onların ricalle yönelik yoğun çalışmalarının merkezini metnin oluşturduğunu gösterir. Biz burada bunları ana başlıklar altında toplayarak değerlendirmeye tabi tutacağız.

6.10. Ravinin itirafı: Yalan hadis uyduranlar çok defa ihtiyarlıklarında, ölmeden önce veya batıl mezheplerinden dönünce yaptıklarını itiraf edip tövbe ediyorlardı. Bu itiraf mevzu rivayeti tespit etmenin en önemli yoludur.

6.11. Ravinin yalancılıkla tanınması: Bir hadisin mevzuluğunu anlamamanın en önemli yollarından birisi ravinin kezzâb olması, yalancılıkla tanınmasıdır. Bunun tespiti ise raviler hakkında uzun çalışmaya, hayatlarını tetkik etmeye, rivayetlerini diğer ravilerin rivayetleriyle karşılaştırmaya; velhasıl çok zaman alan bir etüde bağlıdır.

6.12. Ravinin yetişmediği kimseden rivayet etmesi: Raviler hakkında yapılan çalışmalarla kaç yılda doğdukları, ne kadar yaşadıkları ve hangi tarihte vefat ettikleri ortaya konulduğundan yaş olarak yetişmesi mümkün olmayan bir raviden rivayet etmesi durumunda, rivayetin zayıflığı veya mevzuluğu hemen tespit edilir. Bunun anlamı, ya ikisi arasında başka bir kimsenin bulunduğu ya da aradaki zaman farkı sebebiyle yalan söylediğidir. Bir örnek verelim:

6.13. Ravinin mezhebini destekleyen hadis rivayet etmesi: Ravi mezhebinde mutaassıb biri olarak biliniyorsa, mezhebini destekler veya başka mezhepleri yerer mahiyetteki rivayetleri kabul edilmez.

7. Metin tenkidinde dikkat edilmesi gerekenler

7.1. Hadis metin tenkidi öncesi dikkat edilmesi gerekenler: Samimiyet: Münekkidin gayesi ilim emanetinin gereğini yapmak, Hz. Peygamber'in hadislerini/sünnetlerini kavramak, onların içine katılmış bulunan uydurma ve zayıfları tespit edip ortaya çıkarmaktır. Bunu da, müslümanlar sahih hadisleri/sünnetleri öğrenip dinlerini ve yaşamlarının ilhamını, sağlam rivayetlerden alsınlar diye yapmak durumundadır. Yoksa nefsinin tatmin etmek, nâm yapmak için veya dünyalık bazı gayeler elde etmek sebebiyle yapmamalıdır. Hadis kültürü: Sadece hadisin metnine bakmak çoğu zaman yeterli olmaz. Öncelikle rivayeti bütün hadis mecmuası içinde bir yere oturabilecek yeterli birikim gerekir. Metin tenkidi yapacak bilgin, hadiste cerh tadil, rical, nesh, ihtilaf gibi ilgili ilimleri, hâss- âmm, tahsis gibi dirayet yönleri, edebî ve belağî tasvîr ve unsurları değerlendirecek bilgiye, ayrıca kelam, tefsir ve fıkıh birikimine sahip olmalıdır. İtidal; hemen redde yönelmemek: Müslüman yaklaşımı ile batılların yaklaşımı arasında fark olması icap eder. Onlar doğruyu tespit etme adına bilimsellik kılıfı ile hadisleri tenkit etmiş ve Kitab-ı Mukaddese uyguladıkları kendilerince bilimsel kabul ettikleri

yöntemleri uygulamış olsalar da, İslam'a ve Hz. Peygamber'e olan kin ve düşmanlıkların tesirinden kurtulamadıklarından, konuya ön fikirle hatta inançla yanaşmışlar, yöntemleri zorlamışlar, çare bulamadıklarında saptırdıkları da olmuştur. Hâliyle vardıkları sonuçlar da ya yanlış ya da hatalı çıkmıştır. Müslüman araştırmacılar hadislerin sıhhatini ortaya koymakta onlardan daha titiz ve irdeleyici olmak, fıkhıta icthad kapısı nasıl açıksa hadiste de açık olduğunu düşünerek önceden kullanılmamış prensiplerle hadisleri tahlile tabi tutmak, yeni kural ve kaidelere açık olmak durumundadırlar.

7.2. Tenkit esnasında dikkat edilmesi gerekenler: Senedin ve metnin sıhhatinin tespiti: Hadislerin sened ve metin yönüyle sağlamlığı, hadis imamlarının ve fukahanın tespit ettiği kaideler ışığında tespit edilmelidir. Çünkü sarraflar olarak kabul edilen muhaddislerin keza fukahanın, hadislerin zayıflarıyla sağlamlarını birbirlerinden ayırmak için gösterdikleri emek, değerlendirmelerde müstağni kalınacak gibi değildir. Metni iyi kavramak: Hadisi doğru bir şekilde tahlil edebilmek için metni sağlıklı anlamak gerekir. Kişinin kendinden kaynaklanan eksiklikleri sebebiyle hadis, anlatılan dışında bir manaya çekildiğinde, bu merhaleden sonra yapılacak yorumların bir kıymeti kalmayacaktır. Bu sebeple Şu'be'nin "Hadis talep ettiği hâlde Arapçayı bilmeyen kimse, başlıksız bornoz giyen kimse gibidir." sözünün önemi burada anlaşılmaktadır. Bu yanlış adım hem hadisin yanlış açıdan izah edilmesine veya tenkit edilmesine, hem de onu okuyanların hadisler hakkında gereksiz şüpheler taşımalarına sebebiyet verecektir. Dolayısıyla yapılan iş "hatalı anlamaktan kaynaklanan hatalı metin tenkidi" olmaktan öteye geçemeyecektir. Hadisin tüm tariklerini toplamak: Müşkil gibi gelen bir hadis hakkında sağlıklı karar verebilmek için tüm tariklerinin ve o konuyla ilgili diğer rivayetlerin toplanması gerekir.

Bu yapılmadığı takdirde, açılıp bakılan bir tek hadis üzerinde fikir yürütmek çoğu zaman da yanlış neticelere varılabilir. Hadiste edebî tasvîr olup olmadığının tetkiki: Her dilde, temel anlamları dışında başka manalara da gelen ifadeler bulunur. Arap dili ise bu yönüyle oldukça zengin bir dildir. Bu tür kullanımlar, olağan ifadelerin üstünde olduğu için dinleyenlerin kalplerinde daha tesirli olurlar ve meramı daha etkin ifade ederler. Bu yüzden tercih edilirler. Metni derinlemesine tahlil etmek: Metni hakkıyla anladıktan sonra üç önemli hususun daha göz önünde bulundurulması gerekmektedir:

1. Özellikle teşriyle ilgili hadislerde sebab-i vurûd, nâsih-mensûh, hâss, âmm, mutlak, mukayyed, tahsîs vb. hususların gözetilmesi.

2. Teşriyle ilgili olmayan hadisleri ise o günkü toplum şartları, tıp, tabiat vb. bilgileri göz önünde bulundurarak incelemek yerinde olacaktır.

3. Hadisin -başta Kur'an olmak üzere- diğer delillerle teâruz hâlinde olup olmadığının tespit edilmesi son derece önemlidir.

Hiz. Peygamber'in tebliğ ettiği Hak dinin temeli olarak kelime-i şahadete iman; Allah ve Rasülü Muhammed'e (s) iman, tevhid akidesinin temeli kılınmıştır. İslam'ı tebliğinde telkin ettiği bu temel iman formülünde, Allah Teâlâ kendisinin iki önemli yönüne dikkat çekerek "kulluk" ve "resullük" sıfatlarını taşıdığını vurgulamıştır. Kulluk (abd) sıfatını da kelime-i tevhidde peygamberliğinden önce zikretmiştir. Öbür taraftan Kur'an-ı Kerim Hiz. Peygamber'e "tebliğ" ve "beyân" görevini verirken, kendisine itaati ve ittibâyı da emretmiştir. (Âli İmran, 32.) "Allah ve Resulüne itaat ediniz" tarzında pek çok âyette sözü edilen "itaat", ister isteyerek, ister kerhen boyun eğerek bir işi yerine getirmek demektir. "İttibâ" kelimesiyle de Hiz. Peygamber'e tabi olmayı emreden âyetler vardır. "(Ey Resulüm) de ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana ittibâ ediniz! (Nisâ, 80) âyeti bunlardan biridir. Bunların yanı sıra Hiz. Peygamberin "üsve-i hasene" (en güzel örnek model) olma görevi de söz konusudur (Ahzab, 21). Kimi selefın Hiz. Peygamber'in sünnetine tabi olmayı benzeme (teşebbüh) şeklinde algılaması ve uygulaması da bu çerçevede tartışılan konular arasındadır. Hiz. Peygamber'de peygamber olması sebebiyle, onun (s) söz, fiil ve takrirleri genel olarak risâlet görevi ile ilgilidir. Her an vahiy ile ilişkisi sebebiyle hata yapması diğer insanlara göre neredeyse yok seviyesindedir. Hatta vahyin uyarısı ile derhal terk ettiği bazı sürçmeleri de vardır. Bu açıdan Hiz. Peygamber'in sünnetinde/ hadislerinde esas olan bağlayıcılıktır ve dinin ikinci kaynağı konumundadır. Kur'an-ı Kerim açıkça Hiz. Peygamber'in insanüstü bir varlık veya melek olmadığını vurgulayarak, beşer olma vasfının unutulmamasını hatırlatmıştır. Böylece devrindeki insanların kafalarında oluşturdukları " insanüstü peygamber" tasavvurunu yıkmıştır. Zaten aklen de, insanlara gönderilen bir elçinin insandan başka bir varlık olması, vahyin tebliğini ve amacına ulaşmasını zorlaştıracaktır. Uygulamaları ve Sözleriyle "Beşer Muhammed (sav)". Hiz. Peygamber çeşitli vesilelerle kendisinin de bir beşer olduğunu, yanılabilirliğini, zahire veya delillere göre hüküm verdiğini hem dile getirmiş, hem de toplum içinde uygulamaya koymuştur. İnsanî davranışlarında; evde, çarşıda, seferde, yargılamada, arabuluculukta, savaşta, barışta, elhasıl pek çok alanda ümmetine rol model olmuş ve normal bir insan gibi davranmıştır. Her hadis veya sünnetin sebebi ve illeti açıklanmış değildir. Hiz. Peygamber'in kendisine özel nitelik ve sorumlulukları olduğu gibi (hasâis), bizzat kendisinin de diğer insanlarınkinden farklı olmayan özel zevkleri; hoşuna giden ve gitmeyen âdetler de vardı. Bunların haricinde bizatihi tecrübe ederek, inceleyerek elde ettiği, hatta başka ümmetlerin tecrübelerini dikkate aldığı ve bu sebeple yaptığı/yapmadığı fiiller de vardır. Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Sınıflandırma Probleminin Tarihçesi Sünnetin bağlayıcılık açısından taksimini yapan İslam âlimleri ihmâl alınmayacak kadar çoktur. Sözü ettiğimiz âlimler, kendi anlayışları çerçevesinde tespit ederek hadisleri bu açıdan sınıflandırmaya çalışmışlardır. Meselâ Ebu Hureyre'den gelen bir rivâyet şöyledir: "Sünnet iki kısımdır: a) Farz konusunda sünnet, b) Farz olma-yan konuda sünnet. Farz konusundaki sünnet, aslı (temeli) Allah Teâlâ'nın kitabındadır. Alınması hidâyettir, terki dalâlettir. Aslı Allah Teâlâ'nın Kitabı'nda olmayan sünnet'i alıp (uygulamak) fazilet, terketmek ise hata değildir.. Diğer rivâyet de İbn Abbas'dan gelmektedir: "Sünnet ikidir: a) Bir nebiden olan, b) Bir âdil imamdın olan sünnet". İlk dönem âlimlerinden İmam Mekhûl (112/730) de sünneti ikiye ayırmıştır: 1- Sünnet-i Farîza: Uyulması gereklidir ve terk edilmesi de küfürdür. 2- Sünnet-i Fazîle: Bu kısım sünnetlere uymak fazilet, terk etmek veya uymamak ise sakıncalıdır (bir harectir). Ebu Şâme el-Makdisî bu çerçevede sünneti bağlayıcılık açısından altı sınıfa ayırırken, Şah Veliyyullah Dehlevî dinî hüküm koyan ve koymayan diye ikiye ayırdığı sünnetin bağlayıcı olmayan kısmına, tıp, tedavî, ziraat, özel bir maksadı olmayan ve anlatıla gelen hikayeler, örf ve âdete dayalı Hiz. Peygamber'in söz ve fiilleri ile davalarda verdiği hükümleri dahil eder. Çağdaş Sınıflandırmalar Tunuslu Tâhir b. Âşur'un (1394/1973) sünnetin bağlayıcılık açısından yaptığı sınıflandırma daha açık ve sistemli bulunmuştur: 1- Teşriî tasarrufları (Dine esas olan tasarrufları), 2- Fetvaları, 3- Yargı (davaları sonuca bağlama=kadâ) mahiyetindeki tasarrufları, 4- İmâra (devlet başkanlığı) sıfatıyla yaptığı tasarrufları, 5- Arabuluculuk mahiyetindeki tasarrufları, 6- Fikir danışanlara yol göstermeye yönelik tasarrufları (el-İşâretü ale'l-Müsteşir), 7- Nasihatleri, 8- İnsanları mükemmele yönlendirmek için yaptığı tasarrufları (Talebü hamli'n-nüfus ale'l-ekmel), 9- Yüce hakikatleri öğretmeye yönelik tasarrufları, 10- Azarlama ve Tehditleri, 10- Cibillî, yani irşad için olmayan, beşerî ihtiyaç-larını karşılamak için yaptığı tasarrufları, 11- İyiye ve güzele teşvik (Hedy ve İrşâd) mahiyetindeki tasarrufları. Sonuç olarak, Kesin hatlarıyla olmasa bile genel olarak sünnetin bazı unsurlarını tespit etmek ve bunlardan bağlayıcı olanlarını şöyle maddeleştirmek mümkündür: 1. Beyân: Hiz. Peygamber bir âyetin müşkilini beyan için kavli veya fiilî

bir tasarrufta bulunmasıyla, 2. Örnek Model: Vucûba delâlet eden bir âyeti imtisâli (tatbikî) olarak gösterdiği ve ifade ettiği tasarruflarıyla. 3. Müstakil Teşriî: Kur'an-ı Kerim'den mustakil olarak koyduğu bir hükmün (mücerred) başka bir delille vucûb için olduğunun anlaşılmasıyla. 4. Muvâzabe ve Müdâveme: Hz. Peygamber'in bir işi sürekli yapmasıyla ve bu sürekliliğin dinî olduğuna bir karine bulunmasıyla. 5. Hz. Peygamber'in sünnetinin dinî olduğunu bizatihi açık be-yanıyla. Bütün sünnet içinde bağlayıcı olanlarını ilk bakışta bu esaslarla tanımak mümkün olsa da, bu esaslara girebilecek istisnaların bulunması ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir. Bağlayıcı olmayan Sünnet'i tanımak için de tespit edilen şu iki esas burada belirtelim: 1. "Eşyada esas olan ibahadır" kaidesince, hükmüne dair bir delil bulunmayan ve kendisinde "kurbet" olduğu zâhir olmayan şeyler. 2. Maddî unsur ve âletler. Mescitte, hutbede asa kullanımı, minberin ba-samakları, Hz. Peygamber'in mescidini yaptığı hurma dalları ve çamur gibi şeyler, maslahat içindir. Sadece bu gibi şeylerin cevazını gösterir. Aksine hususi bir delil olmadıkça ibahadan başka bir şeye delâlet etmez.

Hadisler, Müslüman halk arasında o kadar benimsenmiştir ki, adına “hadis” denilen ifadelerin sıhhati sorgulanmamış, söylenildiği gibi kabul edilip nakledilmiştir. Şüphesiz bu kabul içerisinde sahih hadisler de yer almıştır. Bununla beraber, “amellerin fazileti konusunda zayıf hadislerle amel edilebilir” prensibinin de uzantısı olarak, bazen zayıf hadisler, bazen de uydurma hadisler halk arasındaki yerini almıştır. Durumun farkında olan hadisçiler, bu konuya eğilmiş ve eserler telif etmişlerdir. Birkaç ciltlik hacme ulaşan bu eserlere bakıldığında, onların ele aldığı rivayetlerin önemli bir kısmının hâlâ halkımız arasında hadis diye rivayet edildiği görülmektedir. Bu ünite, halk arasında hadis diye dolaşan sözlerden, onların değerlendirildiği kaynaklardan ve sıhhat durumlarından bahsedilmiştir.

MÜŞTEHİR ve MEŞHÜR KAVRAMLARININ KULLANIMI

Meşhur, birbirinden farklı dört anlamda kullanılmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyle özetlenebilir:

1. Her tabakada, her nesilde en az üç kişinin rivayet etmiş olduğu veya en az üç farklı senedle rivayet edilmiş olan hadis. (Bkz. Mustefiz).
2. İlk dönemlerde bir iki kişi tarafından rivayet edilmiş olduğu hâlde sonraları yayılma imkânı bulmuş ve daha fazla kimse tarafından rivayet edilmiş olan hadis. (Bkz.el-Garibu'l-Meşhür).
3. Ravilerinin sayısına, senedinin olup olmadığına bakılmaksızın, halk arasında yayılmış olan hadis veya hadis olarak yayılmış söz, haber. (Bkz. Müstehir).
4. Her tarafta olmasa bile, herhangi bir topluluk arasında yayılmış olan hadis. Müstehir kavramına gelince, o şöyle tarif edilmektedir: Sahihlik ve zayıflık yönlerinden durumu ne olursa olsun, halk arasında yayılmış olan hadis. Müstehir hadis sened ve metnin durumuna göre makbul veya merdud olabilir. Müstehir hadisin bu tanımı ile, yukarıda verilen meşhur hadis tanımlarına dikkatlice bakıldığında, meşhurun 4 farklı anlamından sadece birinin (3. maddede yer alan tanımın) müstehir manasında kullanıldığı görülecektir. Başka bir ifadeyle her müstehir, meşhur kavramı içerisine girer. Ancak her meşhur, müstehir demek değildir.

MÜŞTEHİR HADİSLERLE İLGİLİ ESERLER

Bu sahada yazılmış önemli eserlerden birkaçı şunlardır:

1. ed-Dureru'l-Muntessire fi'l-Ahâdisi'l-Müştehire, Celâleddîn Abdurrahman es-Suyûtî (ö. 911/1505), thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, Riyâd-1988, 317 s.; Mısır, 1328/1910, Mtb. el-Cemâliyye (el-Fetâva 'l-Hadisîyye hamişinde).
2. Esne'l-Metâlib fî Ahâdis Muhtelifi'l-Merâtib, Ebû Abdurrahman Muhammed b. Dervîş el-Hût el-Beyrûtî (ö. 1276/1859), Beyrût, 1983, Dâru'l- Kitâbi'l-Arabî, 396 s.
3. el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb, Ebû Şuca Şîreveyh b. Şehrdâr b. Şîreveyh ed- Deylemî (ö. 509/1115).
4. Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs ammâ İştêhere mine'l-Ahâdis alâ Elsineti'n- Nâs, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî (ö. 1162/1749).
5. el-Leâli'l-Mensûre fi'l-Ahâdisi'l-Meşhûre (et-Tezkire fi'l-Ahâdisi'l- Müstehire), Ebû Abdullah Bedreddîn Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşî (ö. 794/1392).
6. Muhtasarul-Mekâsidi'l-Hasene, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbakî ez- Zurkânî (ö. 1112/1710), thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ Riyâd-1995/ 1416, 304 s.
7. el-Müştehir mine'l-Hadis, Muhammed Abdulmuteâl el-Cebrî, Kahire, 1987, Mektebetu Vehbe, 224 s.
8. en-Nevâfihu'l-Atire fi'l-Ahâdisi'l-Müştehire, Muhammed b. Ahmed el- Yemenî es-Saidî, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed Atâ, Beyrût, 1992, Müessesetu'l-Kütübi's-Sakâfiye, 546 s.
9. eş-Şezre fi'l-Ahâdisi'l-Müştehire, Şemseddîn Muhammed b. Ali es-Sâlihî İbn Tolun (ö. 953/1546), thk. Kemâl b. Besyûnî Zağlûl, Beyrût, 1993, Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, 2 c.
10. el-Mekâsıdu'l-Hasene fî Beyânı Kesîrin mine'l-Ahâdisi'l-Müştehire ale'l- Elsinine, Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî (ö. 902/1497). Bunlar içerisinde kendisine en çok müracaat edilen eserlerden biri, el- Aclûnî'nin Keşfu'l-Hafâ'sıdır.

Bu eserde hadisler alfabetik sıraya göre verilir ve her birinin altında sıhhat değerlendirmesi yapılır.

Esere bakıldığında yer verilen haberlerin önemli bir kısmının günümüz Türkiye'sinde de müstehir hadis olarak rivayet edildiği görülür.

MÜŞTEHİR HADİSLER

Burada, özellikle Anadolu'da yaygınlık kazanmış müstehir hadislerden bahsedilecektir. Yukarıda da değinildiği gibi, müstehir hadislerin sıhhat durumları farklılık arzeder. Sahih ve hasen olanları olduğu gibi, zayıf olanları da vardır. Hatta mevzu/uydurma olup da hadis diye şöhret bulmuş haberler de vardır.

Sahih ve Hasen Olan Müstehir Haberler Bu konudaki hadislere örnek olarak şunları verebiliriz:

- Allah, Âdemi kendi suretinde yarattı.
- Allah, her derdin dermanını vermiştir.
- Allah güzeldir, güzeli sever.
- Allah, sizin sûretinize değil, sîretinize bakar.
- Allah'ın en sevmediği helal, talaktır.
- Acele Şeytandandır.
- İçki bütün kötülüklerin anasıdır. Zayıf Olan Müştehir Haberler
- Alimin uykusu ibadettir.
- Bir saat tefekkür altmış yıl ibâdetten daha hayırlıdır.
- Hikmetin başı Allah korkusudur.
- Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyaya, yarın ölecekmiş gibi ahirete çalışınız.
- İlim Çin'de de olsa alınınız.
- Ümmetimin ihtilafı, rahmettir.
- İki günü birbirine eşit olan aldanmıştır.

Uydurma/Mevzû Olan Müştehir Haberler

- Allah için sevip, Allah için buğzediniz.
- Âlimlerin mürekkebi, şehitlerin kanından daha efdaldır.
- Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz.
- Namaz, müminin miracıdır.

Âyet Olan Müştehir Haberler Halk arasında, bazen âyetle hadis karıştırılmaktadır. Bazı âyetler hadis zannedilerek nakledilmektedir. Hadis olarak zikredilen âyetlerden bazıları şunlardır:

- “Allah'ın hükmüyle hükmetmeyenler, kâfirlerin ta kendileridir” (5. Maide,44).
- Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? (39. Zümer,9).
- Kim zerre miktarınca hayır işlerse onu görür, kim de zerre kadar kötülük işlerse karşılığını görür (99.Zilzâl,7-8).
- Mü'minler ancak kardeştir (49.Hucurât,10).
- Yiyiniz içiniz, fakat israf etmeyiniz (7.A'râf,31).

Aslı Olmayan Müştehir Haberler Bunlara, mevzû da olsa herhangi bir kaynakta rastlanamayan, bununla beraber hadis diye söylenen ve mahalli mevzulardan olduğunu söylemenin daha uygun olacağı “uydurma”lar da katılabilir. Bu uydurmalardan bazıları şunlardır:

- Yılan yakan cennete girer.
- Torununun torununu gören cennete girer.
- İki bayram arasında düğün yapılmaz.

HADİS BULMA METODLARI

I. KLASİK KAYNAKLAR YARDIMIYLA

Hadislerin kaynağını araştırma meselesi günümüzde ortaya çıkmış bir sorun değildir. Geçmiş dönemlerde de hadisçilerin en çok zorlandığı konuların başında, bir bilginin hangi kaynakta geçtiğini tespit faaliyeti gelmektedir.

A.İLK KELİMEDEN HAREKETLE HADİS BULMA

Elimizde bir hadisin Arapçasının ilk kelimesi var ise, bu durumda alfabetik olarak tanzim edilmiş bir takım eserlerden istifade edilebilir. Şayet aradığımız hadisin ilk kelimesi bilinmiyorsa bu bölümdeki kitaplar yardımıyla ilgili hadisi bulmak mümkün değildir. Alfabetik olarak tanzim edilen eserlerin başında atrâf kitapları gelmektedir.

1. Atrâf Kitapları Bu tür eserlerde hadisin baş tarafını veya tamamını hatırlatan bir kısmını vererek hadisin geçtiği kaynaklar gösterilmektedir. Etrâf kitaplarının en hacimli Ebû Hâcîr Muhammed es-Saîd b. Besyûni Zağlûl tarafından hazırlanan Mevsûatu Etrâfi'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf isimli çalışmadır.

2. Miftâhlar Hadis bulmada kolaylık sağlaması için oluşturulmuş bir başka eser türü de miftâhlardır. Bu eserlerde hadisler harf sırasına göre düzenlenmiştir. Türkçe olarak bu türden yapılmış en güzel örneklerden birisi Mücteba Uğur ve Cemal Sofuoğlu tarafından hazırlanan Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi ve Şerhi Kılavuzu isimli çalışmadır.

3. Halk Arasında Hadis Olarak Nakledilen Rivayetlerin Toplandığı Eserler Hadis edebiyatı içinde halk arasında hadis diye nakledilen, dillerde hadis olarak dolaşan sözlerin toplandığı kitaplar bulunmaktadır. Bu eserler hadis diye nakledilen sözleri alfabetik olarak sıralamakta ve ilgili rivayetin hadis olup olmadığı, hadis ise, sıhhat durumu, hangi kaynaklarda geçtiği, hadis değilse, uydurma olup olmadığı veya sözün sahibi tespit edilmişse ona dair bilgiler verilmektedir. Bu eserler içinde en yaygın olanları es-Sehâvî ile el-Aclûnî'nin eserleridir.

4. Hadisleri Harf Sırasına Göre Derleyen Eserler Hadis literatüründe senetlerin kaldırılarak hadisleri alfabetik olarak sıralayan eserlerin var olduğu görülmektedir. Bu tarz eserlerin bilinen en meşhur örneklerinin başında Celâluddîn es-Suyûtî'nin el-Câmiu's-Sağîr min Hadîsi'l-Beşîri'n-Nezîr adlı eseri gelmektedir.

B.HADİSİN HERHANGİ BİR YERİNDE GEÇ EN KELİMEDEN HAREKETLE HADİS BULMA

Kaynağını bulmaya çalıştığımız hadisin baş tarafını bilmiyor veya hatırlamıyor ancak metnin herhangi bir yerinde geçen Arapça ibare elimizde veya hatırımızda ise bu durumda, hadislerin kelime fihristlerinden istifade edebiliriz. Hadislerin kelime fihristlerinin, şimdilik en kapsamlısı ise; A.J.Wensinck başkanlığında çalışmaya başlayan ve üyelerinin çoğu müsteşrik olan bir gurubun hazırladığı el-Mu'cemu'l-Mufehres li-Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî / المعجم المفهرس لألفاظ الحديث النبوي / 8 ciltlik eserdir.

II. BİLGİSAYAR VE İNTERNET YARDIMIYLA HADİS BULMA

Bu başlık altında ilk önce belli başlı programlar hakkında kısa bilgi verilecek, daha sonra muhtemel arama alanlarına göre bu programlardan istifade imkânları anlatılacaktır.

1- MEVSÛATU'L-HADİSİ'S-ŞERİF

Sahr şirketi tarafından üretilen "Mevsûatu'l-Hadîsi's-Şerîf" programı Kütüb-ü Tı's'a olarak bilinen Buhârî ve Müslim'in Sahîhleri, Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce, Nesaî ve Dârimî'nin Sünenleri, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve İmam Mâlik'in Muvatta adlı eserini kapsamaktadır.

2- KÛTÛB-İ SİTTE HADİS ANSİKLOPEDİSİ

1.0 Türkçe hadis programı olan Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi, Prof. Dr. İbrahim Canan'ın Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi adlı çalışması esas alınarak hazırlanmıştır.

3- el-MEKNEZU'L-İSLÂMÎ

Kısa adı İHSAN olan "The International Hadith Study Association Network" isimli uluslararası hadis araştırmaları merkezi, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesaî, İbn Mâce ve Muvatta'nın yeniden basımını yapıp, bu eserleri dijital ortama da aktarmış bulunmaktadır. Bu Compact Disk çalışması, Mevsûatu'l-Hadîsi's-Şerîf olarak isimlendirmiştir.

4- ELFİYE

Hadis ilim dalıyla ilgili en iyi bilgisayar programlarının baş sıralarında Elfiye adlı program

gelmektedir. el-Mevsûatu'z-Zehebîyye adlı bilgisayar programını da hazırlamış olan TURAS şirketi tarafından kullanıma sunulan çalışmanın “المكتبة الالفية للسنة النبوية 1.5” isimli ilk sürümü 1999 yılında piyasaya sürülmüştür. Bu sürüm hâlen ülkemizde en yaygın kullanılan Elfiye programıdır. Bu sürümde 22 kategoride 1300'den fazla kitabın olduğu ifade edilmektedir.

5- eş-ŞAMİLE

Bir şirket tarafından hazırlanmayıp, kişisel bir çabanın ürünü olarak en-Nâfi' müstear isimli birisi tarafından hazırlanan, el-Mektebetu's-Şâmîle adlı programın ilk sürümünde 25 kategoride 969 kitabın bulunduğu anlaşılmaktadır. Programlar içerisinde en kapsamlı olanlar Şâmîle ve Elfiye programları olduğu için, bunlar arasında bir mukayese yapmanın faydalı olacağını düşünmekteyiz. Bu açıdan iki program, genel olarak mukayese edildiğinde; aslında Şâmîle programının Elfiye programından daha kapsamlı olduğu anlaşılmaktadır.

PROGRAMLARDAN İSTİFADE ESNASINDA DİKKAT EDİLMESİ GEREKEN BAZI HUSUSLAR

- 1-Kitapların Müellifleri Bazen Hatalı, Bazen De Meşhur Olmayan İsimleriyle Verilmektedir.
- 2.Programlarda Yer Alan Kitaplardaki Bazı Kelimeler Farklı Kelimelere Dönüşmüştür.
3. Metinler İçerisinde Bazen Eklemeler Görülmektedir.

MUHEMEL ARAŞTIRMA KONULARI VE BİLGİSAYAR TEKNOLOJİSİNDEN İSTİFADE YOLLARI

A-Şahıs Çalışmaları Böylesi bir araştırma için ilk akla gelen program Mevsûatu'l-Hadîsi's-Şerîf adlı çalışmadır. Bu programda sağ üst köşede **بدلالة رواة الحديث → بحث** aşamalarını takip ederek ekrana gelen sorgu ekranında ravinin ismi, künyesi, lakabı, nisbet ve meşhur isim bölümlerine gerekli bilgiler girilerek tarama yapılabilmektedir.

B-RAVİ DEĞERLENDİRMESİ

Raviler hakkındaki cerh tadil ifadelerini ve genel anlamda hayatlarını araştırdığımızda önümüzde şöyle bir soru bulunmaktadır: Bu bilginin kaynağını da öğrenmek istiyor muyuz? Eğer bu soruya verilecek yanıt olumsuz ise, yani kaynak önemli değilse, bu durumda Mevsûatu'l-Hadîsi's-Şerîf adlı çalışmadan istifade edilebilir. Ancak verilen bilgilerin kaynağı da öğrenilmek isteniyorsa elimizde iki program bulunmaktadır. Birincisi Elfiye 1.5 sürümü, diğeri ise Şâmîle programıdır.

C-HADİSİN ÇEVİRİSİNİ BULMA

Bu amaçla kullanılacak bilgisayar teknolojisi ürünlerinin başında, Prof. Dr. İbrahim Canan'ın tercüme ve şerh ettiği Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi adlı eser esas alınarak hazırlanmış olan Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi gelmektedir. Ancak burada Kütüb-i Sitte'de yer alan hadisler bulunmaktadır ve hadis metinleri her zaman bizim incelediğimiz hadis kitabındakiyle aynı olmayabilmektedir.

D-KONU ARAŞTIRMASI

Mevsûatu'l-Hadîsi's-Şerîf adlı programda fikhî konusuna göre tarama seçeneğinden de böylesi bir gaye için istifade edilebilir. Bu işlevle, programda yer alan hadis kitaplarından fıkıh bablarına göre tanzim edilmiş olanlarında kitab ve bab başlıkları temeline göre arama yapılmaktadır. Kütüb-i Sitte Hadis Ansiklopedisi adlı programda da yine konu fihristi temelli tarama imkânı sunulmaktadır. Elfiye 1.5 programında özel olarak mevzû' diye bir buton bulunmaktadır.

E- HADİSİN TAHRİCİ

Bu amaçla bilgisayar teknolojisinden istifade etmek istendiğinde Şâmîle programının ilk versiyonu akla gelmektedir.

F-HADİSİN SİHHATİNE YÖNELİK BİLGİ ELDE ETME

Hadisle ilgili programlarda Şâmîle'nin birinci versiyonunda Nasiruddin el-Elbânî'nin Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî'nin Sünenlerindeki ve Buhârî'ni el-Edebu'l-Müfred adlı kitabındaki her hadisten sonra sıhhat değerlendirmesi yer almaktadır. Ayrıca yine aynı programda Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve İbn Hibbân'ın Sahîh'indeki hadislerle dair Şuayb el-Arnaûd'un, Dârimî ve Müsnedu Ebî Ya'la'da Hüseyin Selim Esed'in, İbn Hüzeyme'nin Sahîh'in de (bazen) el-A'zâmî'nin, el-Müstedrek'te ise ez-Zehebî'nin sıhhat değerlendirmeleri yer almaktadır.

İlm, bilmek, bir şeye vakıf olmak, tanımak, öğrenmek, bir şey hakkında bilgi sahibi olmak gibi anlamlara gelir. Cehaletin zıddıdır. İlim kelimesi Kur'an-ı Kerimde, insanın herhangi bir şey hakkında sahip olduğu bilgi anlamında yer almakla beraber, daha çok, vahy, ilâhî bilgi anlamlarında kullanılmaktadır. Kelimenin hadis literatüründeki karşılığı ise, genelde din bilgisi, özeldir hadislerdir. Hz. Peygamber'e (sas) inen ilk vahyin "oku" emriyle başlaması, inen ilk beş ayette Allah'ın insana, kalemle yazmayı ve bilmediği şeyleri öğretmesinden bahsetmesi ve ilmin değerini ortaya koyan diğer ayetler ile Hz. Peygamber'in ilmin değeri konusundaki Hadisleri, İslam'ın ilme verdiği değeri açıkça ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber, ilmin peygamberlerin mirası olduğunu, bu mirasa sahip olmaya çalışmanın Allah katında büyük bir değere sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bütün amellerde olduğu gibi ilim öğrenim ve öğretiminde de iyi niyet ve ihlasın temel şartlardan olduğunu ve ilmin ancak iyi niyetle elde edilmesi ve öğretilmesiyle kendisinden beklenen faydayı sağlayacağını belirtmektedir. Aksi takdirde Allah katında hiçbir değeri olmadığı gibi sahibine fayda yerine zarar verebilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ve Hadis-i Şeriflerde âlimlerin önemine ve toplumların refah ve huzuru için taşıdıkları değere vurgu yapılmaktadır. Âlimin Allah katında hak ettiği değeri görebilmesi için ilmiyle amel etmesi ve sahip olduğu ilmin cimriliğini yapmaksızın onu başkalarına öğretme gayreti içerisinde olması gerektiğine dikkat çekilmektedir. İlimin Değeri Ahlakının mükemmelliği, beyanlarının özlü ve etkili oluşu, ikazlarındaki nezaketi, üslubundaki merhamet ve yumuşaklığı, kızgınlığında bile sadece hakkı dile getirmesi ve muhataplarının durumunu önceleyen tavrı ile bilinen Hz. Peygamber'in (sav), yirmi üç yıla yaklaşan peygamberlik hayatı boyunca icra ettiği ilâhî tebliğ görevi, asıl itibarıyla bir eğitim-öğretim faaliyetidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in kendisini öğretmen olarak nitelendirmesi ve âlimleri peygamberlerin varisleri olarak nitelendirmesi de, ilmin değerini ve dinin ancak ilim sahiplerinin omuzlarında gelecek nesillere taşınabileceğini göstermesi açısından çok değerlidir.

"Kim ilim tahsili için bir yola girerse, Allah ona cennete giden yolu kolaylaştırır. Allah'ın evlerinden bir evde, Kitâbullah'ı okuyan ve kendi aralarında onu araştırıp öğrenen bir topluluk üzerine sekinet iner, onları ilâhî rahmet bürür, etrafını melekler sarar ve Allah huzurunda bulunanlara onlardan söz eder." (Müslim, Zikir, 38; Ebû Dâvud, Vitir, 14; Tirmizî, Kırâat, 10; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Ahmed b. Hanbel, II/252) buyuran Hz. Peygamber (sas), ilmin ve ilim taliplerinin Allah katındaki değerini ortaya koymaktadır. Nebevî Mirası: İlim Hz. Muhammed'e ilk inen vahyin okumaktan, ilimden bahsetmesi, âlimlerin peygamberlerin varisleri olarak nitelendirilmesi, peygamberlerin insanlığa en önemli miras olarak ilmi bıraktıklarını göstermektedir. Hz. Peygamber (sas) de, peygamberlerin bıraktıkları mirası şöyle ifade eder:

"... Âlimin âbide karşı üstünlüğü, ayın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir. Şüphesiz ki âlimler, peygamberlerin varisleridir. Peygamberler altın ve gümüşü miras bırakmazlar; sadece ilmi miras bırakırlar. O mirası alan kimse, bol nasip ve kısmet almış olur" (Ebû Davud, İlim, 1; Tirmizî, İlim, 19; Ayrıca bk. Buhârî, İlim, 10; Müslim, Zikir, 38; İbn Mâce, Mukaddime, 38). İlim Öğrenmede İyi Niyetli ve İhlaslı Olmak İlimin öğrenilmesinde, özellikle de Hadis ilminin öğrenilmesi ve öğretilmesinde, ilmi öğreten hocanın da, ilim talebesinin de iyi niyetli ve ihlaslı olmaları büyük önem arz etmektedir. Zira ihlas, yapılan meşru işi ibadet derecesine çıkararak önemli bir meziyettir. İyi niyetle çıkılan yolda menzil de hayırlı olur. Bunun için de İslam'la yoğrulmuş kültürümüzde; "niyet hayır, akıbet hayır" denilerek bu gerçeğe işaret edilmektedir. Hadis-i şeriflerde amellerin ancak niyetlere göre Allah katında değer kazandığı vurgulanırken, Allah'ın rızasını gözetmeden sadece dünyalık bir takım menfaatleri celbetmek için ilim öğrenen kimsenin cennetin kokusundan mahrum olacağı ve cehenneme hazırlanması gerektiği ifade edilmektedir. Âlimin Değeri Kur'an-ı Kerim'de bilenlerle bilmeyenlerin bir olmadıkları (Zümer, 39/9), kendilerine ilim verilenlerin değerlerinin yüksek olduğu (Mücadele, 58/11) ve kendisinden hakkıyla korkanların âlimler olduğu (Fatır, 35/28) beyan edilerek, âlimlere verilen değer çok net bir şekilde ortaya koyulmaktadır. İlim yolunun yolcuları olan hoca ve öğrencinin dünya hayatının en önemli değerleri olduğunu Hz. Peygamber (sas) şöyle ifade etmektedir:

"Dünya ve içindekiler kınanmış, basit ve değersiz şeylerdir. Sadece Allah'ı hatırlayıp O'na yakınlaştıran şeylerle, ilim öğreten âlim ve öğrenen öğrenci bunun dışındadır." (Tirmizî, Zühd, 14) Dolayısıyla Allah'ın anılmadığı, Allah için ilim talep eden hocanın ve öğrencinin bulunmadığı bir dünya, Allah katında basit ve değersizdir. Ayrıca hayatın boşluk kabul etmeyeceği, âlimlerin olmadığı veya değerinin bilinmediği bir hayata cahillerin hükmedeceği ve bunların kendileri sapkın oldukları

gibi insanlığı da felakete sürükleyecekleri konusuna Hz. Peygamber (sas) şöyle dikkat çekmektedir: "Allah ilmi, insanların hafızalarından silmek, kalplerinden söküp çıkarmak suretiyle değil, âlimlerin ruhunu kabzedip onları ortadan kaldırmak suretiyle alır. Böylelikle ortada hiçbir âlim kalmamış olur. İnsanlar da kendilerine bazı cahilleri önder edinirler. Bu kimseler kendilerine sorulan sorulara bilmedikleri halde fetva verirler ve böylece hem kendilerini, hem de insanları saptırırlar." (Buhari, İlim, 34; Müslim, İlim, 13) Âlim İlmini Başkalarına Öğretmeyi Gaye Edinmelidir Peygamberlerin varisleri olarak nitelendirilen âlimlerin asıl misyonu, içinde yaşadıkları toplumları aydınlatmak, iyiye, güzele ve doğru olana yönlendirmektir. Elde ettiği ilmi gizleyen, onu ilim talipleriyle paylaşmayan, insanlara yol göstericilik yapmayan âlimler öncelikle varisi oldukları mirasa ihanet etmiş olmaktadır. Hz. Peygamber (sas), elde ettiği ilmi başkalarına öğreten âlimlerin Allah katında büyük bir değere sahip olduklarını şöyle ifa etmektedir:

"Yalnızca şu iki kimseye imrenilir, onlar gibi olmak istenebilir. Bunlarda; Allah'ın kendisine verdiği malı hak yolunda harcaııp tüketen kimse ile Allah'ın kendisine verdiği ilimle yerli yerince hükmedip onu başkalarına öğreten kimse." (Buhari, İlim, 15; Müslim, Müsafırın, 268) Âlimin ilminin cimriliğini yapması ve öğrenmek isteyenlerden ilmini gizlemeye çalışması halinde, Allah katında zelil olacağını şöyle ifade etmektedir:

"Bir kimseye bildiği dini bir konu sorulduğunda cevap vermeyip gizlerse, kıyamet günü ağzına ateşten bir gem vurulur." (Tirmizi, İlim, 3; Ebû Davud, İlim, 9; İbn Mâce, Mukaddime, 45) İlmiyle Amel Etmeli İçinde yaşadıkları toplumların rehberi olmak gibi ağır bir sorumluluğu bulunan âlimlerin, anlattıkları bilgilerin insanların hayatlarında etkilerinin görülebilmesi için öncelikle kendi hayatlarında izlerinin görülmesi gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim yapmadığı şeyleri söyleyenlere uyarıda bulunup, bu durumun Allah katında nefretle karşılanacağına dikkat çekerken, Hz. Peygamber (sas) de, ilmiyle amel etmeyen âlimlerin ahiretteki acıklı hallerini haber vermektedir. Hz. Peygamber' in (sas) de dualarında, kendisine fayda veren ilmi isterken faydasız ilmin kötülüğünden Allah'a sığındığı görülmektedir:

"Allah'ım! Bana öğrettiğin ilimden beni faydalandır. Faydalanacağım ilmi bana öğret ve ilmimi artır..." (Tirmizî, Dua, 129; İbn Mâce, Mukaddime, 44) buyurarak fayda veren ilmi isteyen HZ. Peygamber (sas),

"Allah'ım! Fayda vermeyen ilimden, kabul edilmeyen duadan, korkmayan kalpten ve doymayan nefisten sana sığınırım." (Ebû Davud, Salat, 367; Tirmizî, Dua, 69; İbn Mâce, Mukaddime, 44) buyurarak da fayda vermeyen ilimden de Allah'a sığınmaktadır.

İlim İçin Uygun Ortam Oluşturmalı Eğitim-öğretimden olumlu sonuçlar edebilmek için zaman ve zeminin önemli bir rolü vardır. Bunların ihmal edilmesi durumunda eğitimci, istemeyerek de olsa, bıkkınlık, muhalefet, zıtlaşmaya gibi olumsuz tavırların ortaya çıkmasına sebep olabilir.

"Herkes durumlarına göre muamele edin" (Ebû Davud, Edeb, 23) buyuran Hz. Peygamber (sas), muhataplarını tanımaya ve seviyelerine göre bir muameleye tabi tutmaya özen gösterirken, muhatapları bıkip usanmasın diye de, uygun zamanları ve ortamları gözetirdi. (Buhârî, İlim, 11-12; Müslim, Sıfatı'l-Münafikîn, 82; Tirmizî, Edeb, 72)

ÇOCUKLARIN ANNE-BABALARIYLA İLİŞKİLERİ

Çocukların anne ve babalarına karşı yerine getirmesi gereken bazı görevleri vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Anne-babaya itaat etmek ve onlara iyilikte bulunmak. Anne ve babaların emirlerine uymak, günah olmadıkça onların her isteklerini yerine getirmek, kendilerini hoşnut etmeye çalışmak çocukların görevlerindedir. Anne-babaya bakmak ve onların maddi ihtiyaçlarını karşılamak. Çocuklar anne ve babalarına ikramda bulunmalı ve kazancından onlara yedirmelidir. Anne ve babalara hürmet ve saygı gösterilmeli, onlarla yumuşak bir üslupla konuşmalı, sesi yükseltmemeli, kırıncı ve sert sözler söylenmemelidir. Özellikle yaşlılıklarında daha fazla şefkat ve merhamet gösterilmeli, memnun edilip duaları alınmalı, onlara hizmetten yüksünmemeli ve öf bile denilmemelidir. Anne ve babanın rızası alınmalı, istemeyerek onların kalpleri kırılırsa elleri öpülerek derhal gönülleri alınmalıdır. Anne ve babaya asi olmak İslam'da büyük günah sayılmıştır. Her ne şekilde olursa olsun, onlar hakkında kötü söz söylememek gerekir. Sövmek, lanet etmek hatta buna sebep olmak bile günahdır. Anne ve baba öldüklerinde onlar rahmetle anılmalı ve onlara dua edilmelidir. Vasiyetleri yerine getirilmeli, sağlıklarında dost ve arkadaşları olan kimseler ziyaret edilmeli ve onlara ikramda bulunulmalıdır.

EŞLER ARASI İLİŞKİLER

İslam'da evlilik nefsin sükûnet, kalbin rahat, gönlün huzur bulması için karı-kocanın sevgi, yardımlaşma, hoşgörü ve şefkat çerçevesinde aile kurmalarıdır. Erkek, aile kurumunun geçimini sağlamalıdır. Hanımına yediğinden yedirmeli, giydiğinden giydirmelidir. İmkânı ölçüsünde hanımı ve çocukları için harcama yapmaktan kaçınmamalı, cimrilik etmemelidir. Kadınlarla iyi geçinmeli, gönülleri kırılmamalı, onlara karşı nazik olunmalıdır. Her koca kendi kusurlarının da olduğunu düşünerek, hanımının kusur ve eksikliklerini hoşgörü ile karşılamalı, onu dövmemeli, hakaret etmemeli, kaba ve kırıncı davranmamalıdır. Onu, Allah'ın kendisine bir emaneti olarak görerek ona hayırlı bir eş olmaya çalışmalıdır. Koca, eve geldiği zaman güler yüzle selâm verip tatlı dil ile hâl hatır sormalıdır. Bu, her ikisinin hayatına mutluluk ve sevinç katar. Böylece aile içerisinde sıcak ilişkiler ortaya çıkar. Kadın, kocasına sevgi ve saygı ile bağlanmalı, daima ağırbaşlı olmalı, kocasının istemediği kişileri evine almamalı, namus ve haysiyetini her zaman korumaya çalışmalıdır. Kadın kocasının malını israf etmemeli, her şeyi yerli yerinde kullanmalıdır. Çocukların kendisine emanet edildiğini, onların bakımından sorumlu olduğunu düşünerek kendilerine gereken terbiyeyi vermelidir. Kadın kocasının meşru cinsel arzularını yerine getirmelidir. Kocasının cinsel arzularını hiçe sayan kadın, onu zinaya sürükleyebileceğini bilmelidir.

ANNE-BABANIN ÇOCUKLARIYLA İLİŞKİLERİ

Çocuklar hayatta insanın göz nuru, ömrünün sevinci ve teselli kaynağıdır. Hayat onlarla tatlılaşır, onları düşünerek gelecekle ilgili planlar yapılır. Aileye onlar sebebiyle rızık, bereket gelir ve rahmet iner. Çocuklarla düzenli bir ilişkinin kurulabilmesi için anne ve babanın yerine getirmesi gereken bazı görevleri vardır. Bunların en önemlileri şunlardır: Anne-baba, çocuklarının yiyecek ve giyeceklerini helâl yollardan temin etmeli ve bunu sevap kazanma yolu olarak görmelidirler. Anne-baba, çocuklarını İslam terbiyesi üzere yetiştirmelidirler. Bu, çocuklara İslam inanç, ibadet ve ahlâk ilkelerini öğretmekle mümkün olur. Anne-baba çocuklarına sevgi ve şefkatle yaklaşmalıdır. Anne ve baba tarafından gösterilecek sevgi ve şefkatin, çocukların psiko-sosyal gelişmeleri ve kişiliklerinin oluşmasında olumlu etkileri vardır. Anne-baba, çocuklar arasında her konuda eşit davranmalıdır, çocuklardan birini diğerlerine hibe, nafaka, sevgi, şefkat ve diğer muamelelerde üstün tutmamalıdır.

AKRABALARLA İLİŞKİLER

Ayet ve hadislerde sila-i rahimin, anne babaya iyilik, namaz ve oruçtan sonra zikredilmesi onun dinimizdeki önemini ortaya koymaktadır. Sila-i rahimin birkaç çeşidi vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Akrabalara karşı güler yüz göstermek, tatlı konuşmak, karşılaşıldığında selam verip hâl hatır sormak. Akrabalara hayır dilemek, onlara zarar veren şeylere engel olmak, onlara dua etmek ve onları nasihatla hayırlı şeylere davet etmek. Akrabaya buğz etmemek, kin tutmamak ve dargın durmamak. Akrabaları hastalık, bayram, düğün gibi çeşitli vesilelerle ziyaret etmek ve onlara çeşitli işlerinde yardımda bulunmak. Akrabalarla ilişki içerisinde olmak, rızık bollatırır ve ömrü uzatır. Akrabalardan muhtaç olanlara maddî yardımda bulunmak. Akrabaya maddî yardımda bulunmak; yardımda bulunma sevabı ve sila-i rahim yapma sevabı olmak üzere iki sevap kazandırır.

KOMŞULARLA İLİŞKİLER

Komşularla ilişkilerde şu ilkelere riayet etmek gereklidir: Kişi, kendisi için istediği hayırlı ve güzel şeyleri komşuları için de istemelidir. Komşulara maddî ve manevî kötülük yapılmamalı, zarar verilmemelidir. Komşuya maddî zarar vermek; onun malını-mülkünü zorla elinden almak, evini, bahçesini harap etmek, kendisini dövmek gibi davranışlardır. Komşuya manevî zarar vermek ise; ona küfretmek, ırz ve namusuna göz dikmek, aile sırlarını başkalarına anlatmak, hakkında dedikodu yapmak gibi davranışlardır. Komşulara ikramda bulunulmalıdır. Komşulara hediye ve pişirilen yemekten vermek maddî ikramdır. Komşu hastalandığında ziyaretine gidilmeli, vefat ettiği zaman cenazesine katılmalı, borç istediğinde borç verilmeli, bir nimete kavuştuğunda tebrik edilmeli, sevinç ve üzüntülerine ortak olunmalıdır.

ARKADAŞLARLA İLİŞKİLER

Toplum içerisinde yaşamak durumunda olan insanın, sosyal çevresini oluşturan unsurlardan biri de arkadaşlardır. Arkadaşlık ilişkilerinde uyulması gereken prensipleri şöyle sıralayabiliriz: İyi kişilerle arkadaşlık bağı kurulmalı, kötü kişilerden uzak durulmalıdır. Arkadaşlara iyilik yapılmalı, onlara zarar vermekten uzak durulmalıdır. Arkadaşlar, birbirlerini herhangi bir dünya menfaati gözetmeksizin sadece Allah için sevmelidir. Arkadaşların başına gelen sıkıntılara sevinmeyip aksine onlara acımalı ve sıkıntılarını ortak olunmalıdır. Arkadaşlara kin tutulmamalı, haset edilmemeli, onlardan ilgi kesilmemeli ve onlarla üç günden fazla dargın durulmamalıdır. Arkadaşlara karşı alçak gönüllü, hoşgörülü olunmalı ve onların hataları affedilmelidir. Arkadaşla karşılaşıldığında ona selam vermek ve güler yüz gösterip hâl ve hatır sormak. Arkadaşlara hediyeler verilmelidir. Arkadaşlar hem sağlıklı zamanlarında ve hem de hastalandıklarında ziyaret edilmeli, aksırdıklarında onlara dua edilmeli, davet ettiklerinde davetleri kabul edilmeli ve öldüklerinde cenazesinde bulunulmalıdır.

İNSAN HAKLARI VE HADİS

İnsan Haklarının Tanımı, Mahiyeti ve Çerçevesi İnsan hakları genel olarak her insan için doğuştan itibaren var olan ve insan haysiyetini korumayı, insanın maddî ve manevî gelişmesini sağlamayı amaçlayan haklardır. Bu hakların geçmişi, insanlığın ilk dönemlerine kadar inmektedir. İslâm'a göre, hiçbir ayırım söz konusu olmadan hak ve sorumluluklar bütün insanlara Allah tarafından doğuştan verilmiştir. İnsanların hepsi bunlara ehil olarak dünyaya gelirler. Kaynağının ilâhî olması sebebiyle, hiçbir yönetici, hiçbir hükümet, hiçbir meclis, hiçbir otorite Allah tarafından ihsan edilen bu hakları kısıtlayamaz, yürürlükten kaldıramaz, ihlâl edemez.

İNSANIN MADDİ VARLIĞIYLA İLGİLİ HAKLARI

Hayat Hakkı İnsanın en önemli hakkı hayat hakkıdır. İslâm hukukuna göre, her insan hayatını devam ettirme hususunda hem hak sahibi, hem de görevlidir. Bu yüzden meşru sebepler dışında hiç kimse başkasının hayatına son verme hakkına sahip olmadığı gibi, kendi hayat hakkından da vazgeçemez. Eğitim-Öğretim Hakkı Eğitim-öğretim, vatandaşların devletten isteyeceği haklardan biri kabul edilmektedir. Devlet, vatandaşların eğitim-öğretimi için gerekli imkânları hazırlamak, okullar açmakla yükümlü addedilir. Maddî imkânları sınırlı zeki çocukların, devlet desteğiyle okutulması bütün medeni ülkelerde benimsenen bir uygulamadır. Yine, özel eğitime ihtiyaç duyanları topluma kazandırmak bir eğitim meselesi olduğu gibi, aynı zamanda sosyal güvenlik tedbiridir. Sağlık Hakkı Sağlık hakkı, beden ve ruh sağlığını içine alan bir kavramdır. Beden sağlığı, "canın korunması"; ruh sağlığı ise "akıl korunması" temel prensibiyle irtibatlıdır. Sağlığı korumak kişiye tanınmış bir hak olduğu gibi, gereklerini yapmak da ona yüklenmiş bir görevdir. Bu yüzden sağlığını bozucu her şeyden uzak durmalı, buna rağmen hastalanırsa tedavi için elinden geleni yapmalıdır. İkamet ve Seyahat Hakkı Bu hak, yurt içinde dilediği yere seyahat edip istediği yere yerleşme imkânı ile belli şartlarla yurt dışına seyahat hakkını ifade eder. İslâm, mubah amaçlar için seyahat hakkını mutlak olarak tanımış, hatta tavsiye etmiştir. Evlenme ve Aile Kurma Hakkı Her insanın hakkı olan evlenme, İslâm'a göre aile kurmanın, nesli devam ettirmenin ve namusu muhafaza etmenin meşru yoludur. Bu yüzden İslâm dini zina vb. gibi cinsler arasında evlilik dışı ilişkileri hak kabul etmez. Bilâkis günah sayarak, dünyevi ve uhrevi cezalarının olduğunu bildirir.

İNSANIN MANEVİ VARLIĞIYLA İLGİLİ HAKLARI

Bunlar, şahsın çevresi ve toplumla ilişkilerinden kaynaklanan, insan olma şerefiyle sahip olunan hürriyet, şeref-haysiyet ve özel hayatın dokunulmazlığı gibi haklardır. İnsanın akli, kalbi ve vicdanı ile ilgili hürriyetler de bu gruba girer. Hürriyet Bütün temel hürriyetlerin aslı şüphesiz 'şahsi hürriyet'tir. Şahsi hürriyet, birey olarak kişinin bizzatı saygınlığı ve örnek insanlığa yükselmesiyle ilgilidir. İfade hürriyeti, düşünce ve inanç hürriyetinin tamamlayıcısıdır. Zira kişi, konuşma, yazma gibi yollarla görüşlerini açıklayamazsa, düşünce ve inanç hürriyeti eksik kalarak fazla bir şey ifade etmez. İslâm dini, fikirlerin açıklanmasını teşvik eder, hatta bunu Müslümanın görevi sayar. İslâm dini, umumun maslahatı ve başkalarının hakkı söz konusu olduğunda ferden hürriyetlerine kısıtlama getirir. Hürriyet hakkı, kişinin hukuka aykırı tutum ve davranışları, biyolojik ve psikolojik bazı özellikleri sebebiyle de sınırlandırılabilir. Bu kısıtlamalar, hapis cezası verme ve hacir altına alma şeklinde olabilir. Ayrıca, hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması onlardan mahrumiyeti doğurur. Zira hakkın kötüye kullanılması, başkalarının hakkının ihlâl edilmesi anlamına gelmektedir.

Eşitlik Bütün insanlar, kanuna uyma ve kanuni himaye görme yönüyle eşittir. Dil, renk, mizaç ve yetenek gibi tabii, makam-mevki, meslek gibi içtimai farklılıklar, insanlar arasında ayrılığı-düşmanlığı değil, bilakis yardımlaşmayı, huzur ve refah ortamını temin için beraberce çalışmayı gerektirir. Kamu hizmetinde görev alma hususunda, ilgili işe ehil olma ve istenen vasıfları taşıma dışında başka bir gerekçe ile insanlar arasında ayırım yapılamaz. Fırsat eşitliği, "hiçbir öncelik hakkı olmadan devletin sunduğu imkânlardan bütün halkın eşit olarak istifade etmesi" demektir. Şeref ve Haysiyet Şeref ve haysiyete yönelik tecavüzler, kişiyi toplum içinde küçük düşüren, onurunu kiran ve hakkında yanlış kanaatlerin oluşmasına sebep olan davranışlardır. Yersiz suçlamalar, iftira ve dedikodular, küfür ve hakaretler bu tür saldırılardır. Hz. Peygamber, kişilik haklarına saygılı olmayı öğütleyip aykırı davranışları kınamış, hak sahibi affetmedikçe kul hakkının affedilmeyeceğini bildirmiştir. Özel Hayatın Dokunulmazlığı Başkalarının görmesi, duyması, bilmesi istenmeyen özel hayatla ilgili alana sızarak birinin sırlarının öğrenilip onların diğer insanlara aktarılması, "özel hayatın dokunulmazlığı" hakkının ihlâl edilmesi demektir. Özel hayatın dokunulmazlığı alanına giren

hususlar üç maddede toplanır: Mesken masuniyeti, özel durumların mahremiyeti ve haberleşmenin gizliliği. İslâm'a göre temel haklar, kişilerin özleri itibarıyla sahip olduğu ve üzerinde her türlü tasarruf yetkilerinin bulunduğu haklar olmayıp, bilâkis Allah'ın insanlara bahşettiği, belli kayıt ve şartlarla kullanımını insana devrettiği birer emanet hükmündedir.

Hak ve hürriyetin özellikleri şunlardır: Şahsa bağlı olup başkasına devredilememesi, vazgeçilmez olması, mutlak olmaması, Allah'ın bahşettiği nimet olması, doğuştan itibaren tam olarak bulunup ilga edilememesi. İslâm'da güvenceye alınan insan hakları evrenseldir. Onlardan yararlanma hususunda insanlar arasında herhangi bir fark yoktur. Bu hakların ihlâli durumunda suçun ağırlık derecesine göre ölüm cezası yanında daha başka bedeni cezalar da öngörülmüştür. Müeyyidelerin ağır olmasının, hem insan haklarına verilen önemi ortaya koymayı, hem de ihlâlleri etkili bir şekilde önlemeyi hedeflediği söylenebilir. Üstelik bu hakların korunması için sadece dünyevi müeyyidelerle yetinilmemiş, onlara yönelik ihlâller için ağır uhrevi cezaların olduğu da bildirilmiştir.

İslâm aile kurumuna çok büyük önem vermiştir. Neslin korunması ve devam etmesi, sağlam temeller üzerine kurulmuş bir ailenin oluşmasına bağlıdır. İnsana nispetle hücre ve DNA ne ise, topluma nispetle aile de toplumun DNA'sı demektir. Bu sebeple toplumu oluşturan ailelerin ve aileleri oluşturan fertlerin huzurlu ve mutlu olmasıyla toplumlar da huzur ve güven içinde olacaklardır.

İSLÂM'DA AİLE KURUMUNUN ÖNEMİ

İslâm, insanın bir erkek ve bir dişiden yaratıldığını bildirerek aile yuvası kurmalarına teşvik etmiştir. Nitekim bir ayette “İçinizden kendileriyle huzur bulacağınız eşler yaratıp, aranızda muhabbet ve şefkat var etmesi, Allah'ın varlığının delillerindedir. Bunda düşünen bir millet için dersler vardır.” (Rûm, 30/21) buyrulmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de “Evlenmek benim sünnetimle amel etmezse o benim sünnetim üzere değildir. Evlenin; zira ben, kıyamette diğer ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim. Evlenebilecek imkân olan evlensin, evlenebilecek imkân bulamayan da oruç tutsun; zira oruç, şehveti kırar.” (İbnu Mâce, Nikâh, 1) buyurmuştur.

ERKEK VE KADIN SÂLİH OLMALI

Ailenin mutluluğu ve huzuru için erkeğin salih kişi olması gerekmektedir. Nitekim bu gerçek hadiste şöyle belirtilir: “Salih olan erkekleri ve salih olan kadınları evlendirin.” (Dârimî, Nikâh, 10) Kadın salih olup da erkek sâlih olmazsa mutluluk yerine huzursuzluk ortaya çıkabilir. Bunun tam tersi de mümkündür. Her iki tarafta salahat olmadığı takdirde veya tek taraflı olduğunda geçim zorlaşabilir, özellikle de tek taraflı olduğunda eşler, hayal kırıklığına düşebilirler.

EŞİYLE İYİ GEÇİNMEK

Kur'an'da “وَاعْتَصِرُوا هُنَّ بِالْمَعْرُوفِ/Hanımlarınızla güzel geçinin, şayet kendilerinde hoşlanmadığınızı durumlar olursa ki, sizin hoşlanmadığınız bir şeyde Allah birçok hayırlar yaratır.” (Nisâ, 4/19) buyurularak kocaların, hanımlarına iyi muamelede bulunmaları ve örfün gerektirdiği şekilde hanımlarının ihtiyaçlarını karşılamaları, sözlerinde ve hareketlerinde, sohbetlerinde iyi olmaları ve onlarla iyi geçinmeleri emredilmektedir. Yine Kur'an-ı Kerim'de, eşlerin birbirlerine karşı, özellikle de hanımların kocalarına karşı dünyevî hususlardaki kusurlarından ve uhrevî olup da tevbe ettikleri kusurlarından dolayı kocaların affedici ve barışçı olmaları tavsiye edilerek “Eğer hatalarını affeder, hoşgörü ile muamele ederseniz ve bağışlarsanız, şüphesiz Allah da bağışlayıcı ve merhametle muamele edicidir.” buyrulur (Teğâbün, 64/14). Yani sizin de kusurlarınızı Allah bağışlar ve size de rahmetiyle muamele eder. AİLE FERTLERİNİ İHMAL ETMEMEK Her şeyden önce erkeğin, sorumluluğunu üzerine aldığı aile fertlerini ihmal etmemesi gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v.): Geçimini üstlendiği aile bireylerini ihmal etmesi kişiye günah olarak yeter” (Müslim, Zekât, 40; Ebû Dâvud, Zekât, 45) buyurmuş ve mazeretsiz olarak aileyi ihmal etmenin büyük vebal olduğunu bildirmiştir.

AİLENİN GEÇİ Mİ

Aile Fertlerine Yapılan Harcamalar Sadaka Sevabı Kazandırır Bazı hadislerde kişinin eşi için yaptığı harcamaların kocaya sadaka sevabı kazandırdığı bildirilerek şöyle buyrulur: “Müslümanın, sırf Allah'ın rızasını kazanmak ümidiyle ailesine yaptığı harcama onun için sadakadır” (Buhârî, Sahih, Nafakât, 1; Müslim, Zekât, 48). “Hanımının (gönlünü hoş etmek için) ağzına koyduğun lokma bile senin için sadakadır” (Buhârî, Vasâyâ, 2).

EŞLER ARASINDA SEVGİ VE MUHABBET

Eşler birbirine karşı sevdiklerini açıkça ve yeri geldikçe söylemeli veya sevgisini beden diliyle ortaya koymalıdır. Aile mutluluğunun sebeplerinden biri de, eşlerin birbirlerine sevgilerini açıktan söylemeleridir. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Biriniz bir kardeşini sevdiği zaman ona sevdiğini bildirsin.” buyurmuştur (Ahmed b. Hanbel, IV, 130). Bu prensip, hariçteki insanlar için geçerli olduğu gibi dâhilde de kişinin, sevgisini eşi ve çocuklarına diliyle söylemesi bakımından da geçerli bir durumdur.

KADINLARIN HAKLARINA RİAYET

Hz. Peygamber, Vedâ Haccında kırk bini aşkın Müslümana îrat ettiği hutbesinde bütün insanlara hitaben şöyle buyurmuştur: Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Zira siz onları Allah'ın emaneti olarak aldınız, onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helal edindiniz. Sizin kadınlar üzerindeki hakkınız; onların, aile yuvasını hoşlanmadığınız hiçbir kimseye çığnetmemeleridir. ... Kadınların da sizin üzerlerinizdeki hakları; örfî ölçülere göre meşru olan yeme ve giyinme ihtiyaçlarını karşılamandır. ...” (Müslim, Hacc, 147).

HIYANET

Evlilik, sadakat, güven ve sevgi temeline dayanır. Eşlerin ihaneti aileyi temelinden sarsar. Bu konuda

Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: Kıyâmet günü Allah indinde, emanete hıyanetin en büyüklerinden biri; kocanın karısına, karısının da kocasına söyleyip de kocanın eşinin sırrını ifşa etmesidir.”

(Müslim, Nikâh, 124; Ebû Dâvud, Edeb, 32).

EŞLER BİRBİRİNE İYİ DAVRANMALI

Özellikle erkekler eşlerine iyi davranmalıdırlar. Hız. Peygamber (s.a.v.) eşlerine iyi davranmış ve ümmetine de eşlerine iyi davranmalarını tavsiye etmiştir Hız. Âişe anlatıyor: Rasulü Allah (s.a.v.), ne bir hizmetçisini ne de bir hanımını dövdü, ne de eliyle bir şeye vurdu.” (İbnu Mâce, Nikâh, 51). Hız.

Peygamber (s.a.v.) bir hadisinde de “Bir mümin, mümine hanımını, onda görüp de hoşlanmadığı bir davranışından (veya herhangi bir sıfatından) dolayı dövmesin, zira onda razı olacağı bir başka sıfat bulunmaktadır.” (Ahmed b. Hanbel, II, 329) buyurmak suretiyle kişinin, hanımında beğenmediği bir özelliğinden dolayı hemen onu dövmemesini ve onda bulunan iyi yönlere bakmasını tavsiye etmektedir.

EŞLER BİRBİRLERİNİN ÖZELLİKLERİNİ İYİ TANIMALI

Her insan, karakter itibarıyla birbirinden farklı olduğu gibi özellikle de kadınlar, yaratılış itibarıyla erkeklerden farklı kabiliyete ve psikolojik özelliğe sahiptirler. Hız. Peygamber (s.a.v.); kadınların, inceliğini ve narinliğini kristal şişelere benzetmiştir. Enes b. Mâlik (r.a.) anlatıyor: Peygamber (s.a.v.) , bir sefer esnasında hanımlarından bazılarının yanına geldi, aralarında Enes’in annesi Ümmü Süleym de vardı. Peygamberimizin hizmetçisi Enceşe de güzel sesi ile şiirler söyleyerek kadınların bindiği develeri sevk ediyordu. Peygamber (s.a.v.) ona: “Ey Enceşe! Cam şişelerini sevk edişini yavaş yap.” buyurdu (Buhârî, Edeb, 9).

AİLE YUVASININ DEVAMI VE BU KONUDA DİKKATLİ OLMAK

Rasulü Allah (s.a.v.) aile yuvasının yıkılmaması konusuna dikkatleri çekerek “Üç şey vardır ki, ciddisi de ciddidir, şakası da ciddidir: Nikâh, talak/boşama ve ric’adır.” (Ebû Dâvud, Talâk, 9). buyurmuştur.

GÜZEL AHLÂK Güzel ahlâk, erkekte olması gereken en önemli vasıf olduğu gibi kadında da bulunması gereken en önemli bir vasıftır. Hız. Peygamber (s.a.v.) güzel ahlâka sahip kadınla evlenmesini tavsiye etmiş ve şöyle buyurmuştur: Kadın dört özelliğinden dolayı nikâhlanır: Mâlı, soyu, fizikî güzelliği ve dindarlığı (yani manevî ve ahlâkî güzelliği); sen dindar olanı tercih et ki ellerin bereketlensin” (Buhârî, Nikâh, 15; Ebû Dâvud, Nikâh, 2). Hadiste zikredilen “dindar/zâtu’ d-dîn” kavramı; dînin hükümlerine hakkıyla riayet eden, dinin emirlerine ve yasaklarına tâbi olan, mütedeyyin kişi demektir. Yoksa farz veya vacip olmayan bazı nafilâ ibadetleri yapıp, gerek hukukullah olan farzları ve vacipleri yerine getirmeyen, gerekse hukuku’l-ibâd olan kul hakkına riayet etmeyen, özellikle de eşine karşı vazifelerini ihmal eden kişi demek olmasa gerektir. Çünkü gerçek dindarlık, dinin icaplarını hayatın her yönüyle yansıtabilmeğdir.

KADININ CİHAD SEVABI:

EVİNDE YAPTIĞI İŞLER

Hız. Enes (r.a.) anlatıyor: “Kadınlar, ‘Ey Allah’ın Rasulü! Cihadın faziletine ulaştıracak bizim için bir amel yok mu?’ dediler. Rasulü Allah (s.a.v.): ‘Evet; sizden birinin, evinde yaptığı işler, onu cihadın faziletine ulaştırır.’ buyurdu.” (İbnu Hacer, Metâlib, II, 39). Hız. Peygamber (s.a.v.), “Sadaka vermek için malım yoktur, ben de insanların ihtiyaçlarına yardım etmek için kocamın evinden çıkıyorum.” diyen bir kadına: “Kocana hizmetin sadakadır.” cevabını vermiştir (Suyûtî, el-Câmiu’s-Sağîr, h. no: 3881).

AİLE TUTUMLU OLMALI

Aile mutluluğunu sağlayan en temel esaslardan biri de eşlerin, harcamalarda tutumlu olmaları ve eşya alımı konusunda kendisini başkasıyla mukayese etmek yerine bütçesine göre hareket etmeleridir. Hız. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurur: “İktisatlı/tutumlu olan geçim sıkıntısı çekmez” (Ahmed b. Hanbel, I/447). Dünyalık isteyen Peygamber hanımlarına Kur’ân’ın cevabı çok ilgi çekicidir. “Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, ‘Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, öyleyse gelin size boşama bedeli vereyim ve sizi güzelce bir bırakmakla salıvereyim. Yok, eğer Allah’ı, Rasûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, hiç şüphesiz ki, Allah içinizden iyilik edenlere büyük mükâfat hazırlamıştır.’” (Ahzâb, 33/28-29).

ÇOCUĞUN GÜZEL AHLÂK ÜZERE TERBİYE EDİLMESİ

Hız. Peygamber (s.a.v.), şöyle buyurur: “kişinin, çocuğunu en güzel şekilde terbiye edip (edeb-i İslâmiyye ile) yetiştirmesi, her gün bir sa’ sadaka vermesinden daha hayırlıdır.” (Tirmizî, Birr, 33).

EBEVEYN ÇOCUKLARINA YALAN SÖYLEMEMELİ

Ebeveyn, çocukları yetiştirirken onlara verdikleri sözleri yerine getirmeli, asla yalan söylememelidir. Hız. Peygamber (s.a.v.): “الْعِدَّةُ أَمَانَةٌ.../verilen söz emanettir. Söz verip de sonra sözünden dönene yazıklar olsun, ona yazıklar olsun.” buyurmuştur (Suyûtî, el-Câmi, h. no. 5683). Eğer verilen söz yerine getirilmezse, hem onlara yalan söylenmiş olur, hem de onları yalana bizzat ebeveyni alıştırılmış olur.

Yalan ile güven bir arada bulunamaz. Bu bakımdan, yerine getirilemeyecek vaatler yapılmamalıdır.

Çocuklar, yalancılıkla yetiştirilmemelidir. **AİLE HUZURU** Hız. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: “Bir kadını kocasına karşı, köleyi (işçiyi) de efendisine karşı ifsat edip aldatan bizden değildir. / (Ebû Dâvud, Talak, 1). Bir rivayette de “مَنْ خَبِبَ امْرَأَةً أَوْ مَمْلُوكًا عَلَى مُسْلِمٍ فَلَيْسَ مِنَّا/Bir müslümana karşı hanımını ve hizmetçisini ifsat eden bizden değildir.” buyurmuştur. Cenab-ı Hak, Kur’ân-ı Kerim’de “إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ”

إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ /Mü'minler ancak kardeşlerdir, böyleyse mümin kardeşinizin arasını düzeltin” buyurmaktadır (Hucurât, 49/10). Binaenaleyh, aile arasını bozmak şöyle dursun, arası bozulan ailenin aralarının düzeltilmesi Allah'ın emridir. Aile Fertlerinin İffetlerini Koruması Esastır Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Siz ebeveyninize iyi davranın, çocuklarınız da size iyi davranın; siz iffetli olun ki, kadınlarınız da iffetli olsunlar.” (Heysemî, VIII, 138). Bu bakımdan -ister kadının olsun, ister erkeğin- iffetli olmasının hem din açısından hem de aile huzuru açısından büyük önemi bulunmaktadır. Kur'ân-ı Kerim'de inananlara Hz. Meryem'in iffeti örnek verilerek “Allah, inananlara iffetini koruyan İmran'ın kızı Meryem'i misal vermektedir.” buyrulmaktadır (Tahrîm, 66/12).

HADİSLERDE TİCARET

Hadislerde daha çok bey', çoğulu buyû' (بيع ج بيوع) olarak geçen, ticaret veya alış-veriş denilen bu kelime, istilahta kâr amaçlı bir malı, bir mal veya değer karşılığında değiştirmek anlamına gelmektedir. Bu mesleği icra edene tâcir (çoğulu tüccâr) denir. Rasûlullah (s.a.s.), risâletle görevlendirildikten sonra, diğer alanlarda olduğu gibi önceki tecrübelerinin de katkısıyla, ticaretin sağlıklı yürümesi için temel ilke ve kurallar koymuştur. Ticaretin sağlıklı bir şekilde yürümesi için hadislerde ticaretin gerek şekilleri, gerek ticaret ahlâkı, gerekse ticaretle ilgili yasak hususlar açıklanmıştır. Ayrıca ticaretin insanı büsbütün dünyaya meylettirerek Allah'a karşı olan görevlerinden alıkoymaması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

HADİSLERDE TİCARET AHLÂKI

Dürüstlük İslâm dürüstlüğü son derece önem vermekte ve her alanda olduğu gibi ticaretle de dürüstlüğü ön plana çıkarmaktadır. Nitekim ticaretle bereketi doğruluğun getireceği vurgulanmıştır. Aldatma ve Aldanma Alış-verişte aldatma yerilmiş, bunu yapanların, Müslümanların yolundan ayrı düştüğüne vurgu yapılmıştır. Alış-verişte ölçü ve tartıda cömert davranılması ve tartıda hile yapılmaması da önemli bir husustur. Hz. Peygamber de ölçü ve tartı yapanlara, "Siz, iki önemli işin başına getirildiniz; sizden önce geçen milletler bu sahada helâk oldular." demek suretiyle ölçü ve tartıda hile yapmanın sonunun felâket olduğuna vurgu yapmıştır. Ticaretle Mûsamaha Gerek satıcının, gerekse alıcının birbirine karşı kolaylık göstermeleri ve cömert davranmaları, ticaretin önemli ilkelerindedir. Hz. Peygamber, tarafların mağdur olmaması için borçlunun borcunu ödemesi gerektiğine çok önem vermiş, bu konuda bizzat kendisi öncülük yapmıştır. Ehl-i Kitap'la Alış-Veriş İslâm'da öteki ile (gayrimüslimler) birlikte yaşamının ilk örneğini Hz. Peygamber vermiştir. Ticaret açısından bakıldığında ise bizzat Hz. Peygamber, evinin ihtiyacı olan bir miktar yiyeceği bir yahudiden ödünç almış ve zırhını ona rehin olarak bırakmıştır. (Buhârî, Buyû', 14; Nesâî, Buyû', 83; Tirmizî, Buyû', 7) Böylece ehl-İ kitap ile alış-verişin caiz ve meşru olduğunu göstermiştir.

TİCARETTE ZAMAN VE MEKÂN UNSURU

Burada kastedilen, ticaretin bereketli ve verimli olması için belirli vakitlerin tercih edilmesi ile birlikte ticaret yapılmasının yasaklandığı mekânlardır. Erken Vakit Bereketi Kültürümüzde, özellikle esnafın sabahın erken saatlerinde dükkânını açması, ticaretinin bereketli olmasında önemli bir etken olarak kabul görmüştür. Bunun bariz örneği, Ahi Evran tarafından Hacı Bektaş-ı Veli tavsiyesiyle 13. asırda kurulan esnaf dayanışma teşkilatı olan Ahilik'tir. Hac Mevsiminde Ticaret Abdullah b. Abbâs' dan rivayet edildiğine göre, insanlar haccın ilk zamanlarında, hac mevsimlerinde Minâ'da, Arafat'ta ve Sûku Zi'l-Mecâz'da (pazar/çarşı) alış-veriş yaparlardı. Fakat ihrâmda iken alış-veriş yapmaktan da korkarlardı. Bunun üzerine noksan sıfatlardan münezze olan Allah, "(Hac mevsiminde) Rabbinizden rızık istemenizde bir günah yoktur." âyet-i kerimesini indirdi. Hac, mal ve beden ile yerine getirilen bir ibadet olduğu için, bu ibadet yapılırken meşru ve helal yollardan ticaret de yapılabilir, kâr da sağlanabilir. Ancak sırf ibadet maksadıyla ve Allah rızası için yerine getirilirse bu daha faziletli olur. Ticaretle Mekân Unsuru ve Mescidlerde Alış-Veriş Ticaretle mekân unsuru ile ilgili Hz. Peygamber' in, istikrarın sağlanmasına yönelik bir tavsiyesini Hz. Aişe bize nakletmiştir. Nâfi' anlatıyor: "Ben Şam ve Mısır'a ticaret malı gönderiyordum. Irak'a da gönderdim ve mü'minlerin annesi Hz. Aişe'nin yanına varıp kendisine: 'Ey mü'minlerin annesi! Ben Şam'a ticarete gidiyordum, şimdi Irak'a gidiyorum.' dedim. Bunun üzerine; 'Böyle yapma! Sana ve eski ticaret yerine ne oldu? Zira ben, Rasûlullah (s.a.s.)'ın; 'Allah Teâlâ hazretleri, sizden birine bir ciheti rızıkına sebep kılarsa, bu değişinceye veya gelişinceye kadar onu terketmesin.' buyurduğunu işittim, dedi." (İbn Mâce, Ticârât, 4) Dükkân-Mağazalara İzinsiz Girilmesi Kapalı mekânlara girmek için sahibinden izin alınmasının gerektiği, bilinen bir husustur. Ancak çarşılardaki mağaza ve dükkânlarla her çeşit ticaret evleri, insanların menfaatine açık yerler olduğu için, bu gibi yerlere girerken izin istemeye lüzum yoktur; herkese açılmış iş yerleridir. Nitekim Abdullah b. Ömer'in, dükkân sahiplerinden izin almaksızın içeri girdiği rivayet edilmektedir. Fakat içeri girildiğinde selâm verilmesi gerekir.

TİCARETLE İLGİLİ BAZI YASAKLAR

Hadis kitaplarında ticaretin gerek şekli, gerek ortaklık ve gerekse ticaretle konu olan mallarla ilgili birçok yasaklardan bahsedilmektedir. Burada ancak daha önemli olan bazı yasaklardan bahsetmek durumundayız. Yalan Yeminle Mala Revaç Sağlama Yasaklarından ilki ve belki de en önemlisi, yalan yere yeminle sattığı mala revaç sağlamaktır. Hz. Peygamber bu konuda "Yemin, satıcının zannına göre

eşyayı sattırır; (fakat) bereketini ise siler süpürür.” buyurmuştur. (Buhârî, Buyû’, 26; Müslim, Mûsâkât, 131) Satış Üzerine Gitme Hz. Peygamber’in, ticarete getirdiği yasaklardan biri de başkasının satışı üzerine gitmek yani pazarlığı devam eden bir satışa müdahil olarak yeni bir teklifte bulunmaktır. Rasûlullah (s.a.s.) bu yasakla ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Müslüman bir kimse din kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın!” (Müslim, Buyû’, 9; Buhârî, Buyû’, 58) Satıcıyı Yolda Karşılama Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi günümüzde de il ve ilçelerde büyük pazar yerleri kurulmakta, civar kasaba ve köylerdeki üreticiler mahsullerini bu pazarlara getirerek satışa sunmaktaydılar. İşte üreticiyi, pazar yerine varıp fiyatlar hakkında bilgi edinmeden yolda karşılayarak malını ucuz bir fiyata almak, ticaret ahlâkı ile bağdaşmayan bir husus olduğundan Rasûlullah (s.a.s.) bunu yasaklamıştır. Müşteri Kızıştırma/Neceş Neceş, pazarda bir mal satılırken o malı almak niyeti olmadığı halde sırf alış-verişi kızıştırmak için fiyatı artırmaktır. Bu doğru bir davranış olmayıp alıcıları malın değeri dışında zarara sokmaktır. Bu yüzden Hz. Peygamber bunu yasaklayarak şöyle buyurmuştur: “Almayacağınız malın fiyatını karşılıklı artırmayın.” (Buhârî, Buyû’, 60; Müslim, Buyû’, 11, 13) Stokçuluk/İhtikâr Halkın ihtiyaç duyduğu gıda maddelerini pahalandığı zaman satarım diye alıp saklamaktır. Dilimize ihtikâr olarak yerleşmiştir. Hz. Peygamber, bunu ancak hatalı, yani günahkâr olanların yapacağını belirtmiştir. Bir Satışta İki Pazarlık Bir satışta iki pazarlık, örneğin satıcının “Bu elbiseyi sana peşin olarak 100 ve vadeli olarak 130’a satarım.” diyerek, iki pazarlıktan biri üzerinde anlaşmadan müşterinin satıcıdan ayrılmasıdır. Hz. Peygamber’in bir satışta iki pazarlığı yasakladığı (Tirmizî, Buyû’, 18; Mâlik, Buyû’, 72) haber verilmiştir. Eğer müşteri iki pazarlıktan biri üzerinde mutabık kalarak satıcıdan ayrılırsa bunda bir sakınca yoktur.

Çevre, canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziki, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamdır. Sağlıklı bir çevre için bütün canlıların hukukunun gözetilmesi gerekir. İslam, çevreyi insana bahşedilen nimetler ve insanın bunlara karşı ödev ve sorumlulukları bakımından ele almaktadır. Yer ve göklerin insanoğlunun tasarruf ve yetkisinde olduğu söylenirken bunu yapanın ve nimetleri lütfedenin Allah olduğu vurgulanmaktadır. Allah Teâlâ içinde bulunduğumuz evrendeki her şeyi kusursuz bir denge ve düzen içinde yaratmıştır. Söz konusu bu düzen ve ahenk, ancak mutlak güce sahip bir yaratıcı tarafından gerçekleştirilebilir. Allah, bu düzen ve ahengin korunması ve yeryüzünün imar ve ıslahı görevini “Allah’ın halifesi” olmak gibi büyük bir şerefe sahip kıldığı insana vermiştir. Evrendeki bütün varlıkların da lisan-ı halleriyle ibadet ettikleri ve evrendeki her şeyin Allah’ın varlığının ve birliğinin birer delili oldukları kabul edilirler. Ayrıca İslam'a göre yeryüzü mü'minler için tertemiz ve namazgâh kılınmıştır. Dolayısıyla manevi bir değere de sahiptir. İslam Dini, inanan insanın çevresiyle uyumlu, çevresini güzelleştirmeye ve yaşanabilir bir çevre oluşturmaya çalıştığını ve bütün bu çabalarının ibadet olduğu anlayışına sahip olduğunu ifade etmektedir. Kur'an ve Sünnet, insanın çevresine karşı şefkat ve merhametle muamelede bulunmasının gerekliliğine ve yeryüzünde bulunan canlılara merhamet etmenin Allah’ın merhametini ve mağfiretini celbedeceğini öğretmektedir. Hz. Muhammed’in (sas) söz ve uygulamaları, günümüz çevre sorunlarının çözümü için de referans olabilecek ölçü ve kuralları içermekte ve Müslümanlarda çevre bilincinin oluşmasında önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla konu Kur'an ayetleri ve Hadisler çerçevesinde el alınmaktadır. Kur'an'da Çevre Allah Teâlâ içinde bulunduğumuz evrendeki her şeyi kusursuz bir denge ve düzen içinde yaratmıştır. “Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü/şaşmaz bir düzen içinde yarattık” (Kamer, 54/49), “Güneş de ay da bir hesap iledir. Bitkiler ve ağaçlar secde etmektedirler. Göğü yükseltti ve mizanı koydu. (Rahmân, 55/5-7) ayetleri söz konusu bu düzen ve ahenk, ancak mutlak güce sahip bir yaratıcı tarafından gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktadır. Allah, yeryüzünde düzen ve ahengin korunması ile yeryüzünün imar ve ıslahı görevini “Allah’ın halifesi” olmak gibi büyük bir şerefe sahip kıldığı insana vermiştir.

“Bir zamanlar Rabb'in meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım" demişti...” (Bakara, 2/30) ayetiyle insanı halife kıldığını beyan eden Allah Teâlâ, “Görmedin mi ki, Allah bütün yerdekileri ve emriyle denizlerde akıp giden gemileri hep sizin buyruğunuz altına verdi...” (Hac, 22/65) ayetiyle her şeyi insanın emrine musahhar kıldığını ve “...O, sizi yeryüzünden (topraktan) yarattı ve sizi oranın imarında görevli (ve buna donanımlı) kıldı...” (Hûd, 11/61) ayetiyle de insanı yeryüzünün imarıyla görevlendirdiğini vurgulamaktadır. İnsan yeryüzünün düzen ve ahenginin koruyucusu ve yeryüzünü ıslah edicisi olabildiği gibi yeryüzünün ifsadının da en önemli aktörü olabilmektedir.

İnsanın bu özelliği de Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir: “Yaptıklarının bir kısmını tatsınlar diye insanların kendi ellerinin kazandığı şeyler yüzünden karada ve denizde fesat ortaya çıktı. Umulur ki onlar hakka dönerler.” (Rûm, 30/41). Tasarruf ve sorumluluğuna verilen bunca güzel nimetin kendisi için bir imtihan vesilesi olduğunun bilincinde olan insan, bu dünyada ıslah edici veya ifsat edici olarak yaptığı olumlu-olumsuz her şeyin hesabını tek tek vereceğini bir an bile unutmamalıdır. İnsanın, canlı cansız her şeyin Allah’ı tespih ettiğini idrak ederek bu bilinçle hareket eden insan, Allah tarafından kendisine hizmete musahhar kılınan her varlığın yaratılışının bir hikmetinin olduğunu ve kâinattaki her şeyin

Allah’ın ayeti olduğunu asla unutmamalıdır. Kur’ân-ı Kerîm bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: “... Kuşkusuz sizin için hayvanlarda da büyük bir ibret vardır. Zira size, onların karınlarındaki fişkı ile kan arasından (gelen), içenlerin boğazından kolayca geçen hâlis bir süt içiriyoruz...” (Nahl, 16/66).

Hadislerde Çevre Hz. Peygamber, dünyamızı ve ekolojik dengesini korumak için hem sözlü uyarılarıyla hem de uygulamalarıyla örneklik oluşturmaktadır.

Hz. Peygamber, çevreye karşı olumlu ve duyarlı bir tavır geliştirilmesi ve sevginin de göz ardı edilmemesi gerektiğini vurgulamış ve Uhud dağına sevgisini şöyle belirtmiştir: “Bu bizi seven bir dağdır, biz de onu severiz.” (Buhârî, “Meğâzi”, B.27). Hz. Peygamber’in (sas) yanlarından geçen bir cenazeye ilgili ifade ettiği; “...Mü'min olan kul, dünyanın yorgunluklarından ve ezalarından Allah’ın rahmetine gidip istirahat eder. Fâcir olan kula gelince ondan da diğer kullar, şehirler, ağaçlar ve hayvanlar kurtulup istirahat ederler” (Buhârî, Rikâk, 42; Müslim, Cenâiz, 61) sözleri de, Allah’ın emirlerine asi olanların aynı zamanda çevreleri için de yük olduklarını ortaya koymaktadır. İnsan, çevresine karşı sorumlulukları olan, çevresini temiz tutan, yeşil bir çevreyle hayatını huzurlu kılan,

çevreyi oluşturan bütün unsurlarla uyumlu bir hayatı yaşayan Allah'ın halifesi misyonuna sahiptir. Allah'ın halifesi olma misyonu ile yaratılan insanın, ailesine, akrabalarına, komşularına, ülkesine, bütün insanlığa, yaşadığı doğal çevreye ve hayvanlara karşı bir takım sorumlulukları vardır. Özellikle doğal çevresine ve hayvanlara karşı olan sorumlulukları ayrıca üzerinde durulması gereken konulardır. Bu konularda Hz. Peygamber'in (sas) ortaya koyduğu ölçülerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

Çevremizi Temiz tutmalıyız: Temiz olmak ve çevreyi temiz tutmak imanın bir gereği olarak görülmüştür. Mabetlerimizi ve evlerimizi temiz tutmamız emredilmektedir. Ayrıca dinin direği olarak kabul edilen namazın ön şartının, temizlik olması ve temel hadis kaynaklarının tamında "Kitabu't-Tahâret" adıyla müstakil bir bölümün bulunması, hatta Sünen türü eserlerde ilk bölüm olması, Hz. Peygamber'in Sünneti'nde temizliğin değerini ortaya koyması açısından en önemli göstergelerdendir.

Çevremizi kirletmemeliyiz: İnsanların gölgelendikleri yerleri, , insanların gelip geçtiği subaşlarını ve yol güzergâhlarını kirletmenin ve tuvalet ihtiyaçlarının bu yerlerde gidermenin lanete uğramanın sebebi olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca insanların görebilecekleri yerlere tükürmenin de kötü amellerden olduğu belirtilmektedir.

Çevremize karşı dengeli bir tavır geliştirmeliyiz: Tabii kaynaklarımızı israf etmememiz gerektiği vurgulanmaktadır.

Ağaç dikmeli ve etrafımızı yeşillendirmeliyiz: Dikilen ağaçların, açılan su kuyularının, dikilen ağaçların mahsullerinden insanların ve diğer canlıların yedikleri her şeyin sadaka olduğu bilinmeli ve kıyamet kopmaya başlasa bile elde mevcut olan fidanın dikilmesi gerektiği bilincine sahip olunmalıdır.

Hayvanlara karşı merhametli olmalı ve onların hukukunu gözetmeliyiz: İnsanlara hizmet etmek üzere yaratıldıkları ifade edilen hayvanlara karşı, rıfkla, merhametle ve şefkatle muamele edilmesi gerekmektedir.

Hz. Peygamber (sas), hayvanlara merhametin kişiyi cennete götüren bir amel olabileceği gibi, hayvanlara eziyet etmenin de cehenneme götüren bir amel olabileceğine dikkat çekmektedir.

Hadis, İslâm ilim tarihinde üzerinde en çok durulan, öğrenim ve öğretimine en çok mesai sarf edilen ilim dallarından biridir. Asr-ı Saadet'ten itibaren Müslümanlar hadisi öğrenmek, öğretmek ve kendilerinden sonra gelen nesillere aktarmak için büyük çaba sarf etmişlerdir. Hadis öğretimi, nübüvvetle birlikte başlamıştır. Bununla birlikte Mekke döneminde hadis öğretimi kurumsallaşmış değildi. Hadis öğretimi kurumsal anlamda Medine döneminde başladı. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretten sonra inşa ettirdiği Mescid-i Nebevî, Kur'ân ve sünnetin öğrenilip öğretildiği bir kurum olarak önemli bir fonksiyon icra ediyordu. Özellikle mescidin suffe denilen yerinde Medine içinden ve dışından gelen öğrenciler, yani Ashâb-ı Suffe, Kur'ân, hadis ve yazı öğreniyorlardı. Eğitim-öğretim faaliyeti Medine'deki diğer küçük mescidlerde de sürdürülüyordu. Sahabe döneminde hadis öğrenim ve öğretimi ağırlıklı olarak şifahî usûlle yapılıyordu. Zira yazı bilen sahabilerin sayısı oldukça azdı. Bu dönemde hadisler çoğunlukla ezberlenerek muhafaza edilmeye çalışılıyordu. Bazı sahabiler ise Allah Resûlü'nün izniyle hadisleri yazarak öğreniyordu. Tabiîn döneminde de hadisler aynı titizlikle korunmaya, artan bir oranda yazı ile kaydedilmeye, hadisin öğrenim ve öğretimiyle ilgili Hz. Peygamber ve ashâbın uyguladığı usûl devam ettirilmeye çalışılmıştır. Mekke, Medine, Şam, Kûfe ve Basra gibi dönemin meşhur ilim merkezlerinde özellikle mescidlerde ashâb çevresinde oluşan hadis halkalarıyla yürütülen hadis öğretimi, tabiîn ve tebe-i tabiîn dönemlerinde aynı şekilde camilerde devam etmiş, daha sonraki dönemlerde medreseler ve Dârulhadislerin (Hadis Fakülteleri) ortaya çıkmasıyla daha sistemli bir hâl almıştır. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde çok sayıda Dârulhadis açılmıştır. Dârulhadisler, hadis öğrenim ve öğretiminin kurumsal olarak yürütüldüğü yerler olarak hadis ilmine ciddi katkılar sağlamıştır. Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminden itibaren yürütülen hadis öğrenim ve öğretimi, zaman içerisinde belli kuralları beraberinde getirmiştir. Şimdi hadis öğrenim ve öğretimiyle ilgili bu kurallar hakkında bilgi vereceğiz. **HADİS ÖĞRENİM VE ÖĞRETİM ADABI**

Hadis ilminde hadis öğrenim ve öğretimiyle ilgili uyulması gereken kurallara rivayet adabı (آداب) denir. Bu adab, hadis hocası ve öğrencisinin uyması gereken manevî kaidelerle hadis eğitim ve öğretiminde uygulanması gerekli teknikleri, bir başka ifadeyle bilimsel ahlak kurallarını ifade etmektedir. Hadis âlimleri, klasik hadis usûlü kitaplarında “Âdabu'l-muhaddis” ve “Adabu tâlibi'l-hadîs” gibi başlıklar açarak konuyu işlemeye çalışmışlar, bazı âlimler ise bu meseleyi müstakil eserlere konu etmişlerdir. Bunların en meşhuru, el-Hatîb el-Bağdâdî'nin (463/1071) el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve adabi's-sâmi' adlı kitabıdır. Müellif, hoca (râvî) için ahlak, öğrenci (sâmi') için de adab kelimesini kullanmak suretiyle hocaya daha çok ahlak, talebeye de öncelikle adabın lazım olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. el-Hatîb'in Muhtasaru nasîhati ehli'l-hadîs adlı küçük risalesi de konumuzla alakalıdır. el-Hatîb'in eserleri dışında İbn Sahnûn'un (256/869) Adabu'l-mu'allimîn, Kabîsî'nin (403/1014) er-Risâletü'l-mufasssale li ahvâli'l-müte'allimîn ve ahkâmî'l-mu'allimîn ve'l-müte'allimîn, Beyhakî'nin (458/1066) el-Medhal ila's-Süneni'l-kubrâ, Sem'ânî'nin (562/1166) Edebu'l-imlâ ve'l-istimlâ, Zernûcî'nin (593/1196) Ta'lîmu'l-müte'allim, İbn Cemâ'a'nın (733/1333) Tezkiretü's-sâmi' ve'l-mütekellim fi edebi'l-ilm ve'l-müte'allim ve Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî'nin (1311/1893) Râmûzu'l-ehâdis adlı eserinin başına koyduğu Risâle fi beyâni adabi's-şeyh ve't-tâlib ve'l-kâtib adlı eserleri, hadis veya diğer ilimlerle uğraşan hoca ve öğrencilerin uyması gereken kurallar hakkında başvurulması gereken önemli kaynaklardır. İsmail Lütfî Çakan'ın el-Hatîb el-Bağdâdî'ye ait el-Câmi' li ahlâki'r-râvî ve adabi's-sâmi' adlı eserinin öğrencilerle ilgili kısmını özetlemiştir. Hatib Bağdadi'ye Göre Hadis Öğrenimi adıyla yayımlanmıştır. Hadis öğrenim ve öğretim adabı, konuyla ilgili yazılan kitaplarda genellikle öğrenen (öğrenci) ve öğreten (hoca) açısından iki başlıkta ele alınmaktadır. **HADİS**

ÖĞRENCİSİNİN UYMASI GEREKEN ADAP

1. İhlâs ve İyi Niyet Sahibi Olmak Hadis öğrencisi, hadis öğrenirken öncelikle niyetini Allah'ın rızası temeline dayandırmalıdır. Zira “Amellerin değeri niyetlere göredir. Her kişinin eline geçecek olan da niyet ettiğiidir.” İlim tahsil ederken karşılığını yalnızca Allah'tan beklemeli; mal-mevki elde etme, şöhrete ulaşma, ilmi gösteriş ve tartışma aracı kılma gibi dünyevî gayeler peşinde koşmadan hadis öğrenmeye çalışmalıdır.
2. Öğrendiğiyle Amel Etmek İlimden maksat amel etmektir. Amel edilmeyen ilmin faydası yoktur. Hadis öğrencisi, hadisi yaşamak için öğrenmeli, Allah, ilmiyle amel etmeyen kişiden hesap soracağı unutmamalıdır. Ali b. Ebû Tâlib, ilim ehlini şöyle uyarmıştır: “Ey ilim erbabı, öğrendiklerinizle amel

ediniz. Zira gerçek âlim, bildiğiyle amel eden, ameli ilmüne uyan kişidir.”

3. Hadisi Ehlinden Almaya Çalışmak Hadis öğrencisi, bütün gayret ve imkânlarını kullanarak ilmi, ahlakı, dindarlığı ve şahsiyeti ile tanınmış hocaları arayıp bulmalı ve onlardan hadis öğrenmeye çalışmalıdır. Öncelikle bulunduğu yerdeki tanınmış hocalardan ilim öğrenmelidir. Bulduğu yerde bu evsafa hoca bulamıyorsa, geçmişte olduğu gibi ilim yolculuğuna (rihle) çıkmalı ve bu konuda ihmalkâr davranmamalıdır.

4. Hocaya Saygı Göstermek Hadis öğrencisinin uyması gereken temel kurallardan biri de hocaya saygı göstermektir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.s.) bir hadisinde şöyle buyurmuştur: “Büyüklerimize saygı göstermeyen, küçüklerimize merhamet etmeyen benim ümmetimden değildir.” (İbn Hanbel, I, 257; II, 207). Hocaya saygı, aynı zamanda ilme saygı olup öğrencinin hocadan daha çok istifade etmesine vesile olur. Öğrenci hocaya hitap ederken “Hocam” veya “Efendim” gibi saygı ifadelerini kullanmalı, onu hoşlanmayacağı lakaplarla anmamalı, hocanın aleyhinde konuşmamalıdır. Hadis öğrencisi, hocanın odasına girerken izin istemeli, izin verilmediği takdirde içeri girmemelidir. İzin alınca selam vererek içeri girmeli, kendisini tanıtmalı, hocanın izniyle oturmalı, meselesini arz ettikten sonra yine izin isteyerek ayrılmalıdır.

5. Arkadaşlarına Yardımcı Olmak Hadis öğrencisinin hadis öğrenmekten ilk elde ettiği meziyet, arkadaşlarına faydalı olma özelliğidir. Öğrenci, öğrendiği bilgileri arkadaşlarıyla paylaşmalı, onlarla müzakere etmeli ve bilgi paylaşımını bir kazanç olarak değerlendirmelidir. Kim bildiğini sadece kendisine saklar ve böylece diğerlerinden üstün olmak isterse, o bilgidan istifade edemez.

6. Tedricî Bir Metot Takip Etmek İlim öğrenmede tedricîlik (yavaş yavaş yapmak), önemli bir kuraldır. Zira hiçbir ilim bir anda öğrenilmez. Hadis kitaplarının hepsini bir anda okuma imkânı olmadığına göre öğrenci, okuyacağı hadis kitaplarını belli bir program çerçevesinde öncelik sırasına koymalı ve acele etmeden sabırla bu programı uygulamalıdır. Kolay kitaplardan başlayıp zora doğru bir usûl takip etmeli, bir kitabı bitirmeden başka kitaba başlamamalıdır.

7. Hadis Usulüne Önem Vermek Hadislerin doğru anlaşılması, senedin kavranması ve hadis ıstılahlarının öğrenilmesi için Hadis Usûl ve Tarihine ihtiyaç vardır. Öğrendiği hadislerden ancak iyi bir usûl bilgisi sayesinde yararlanabilir. Bunun için öğrenci önce kendi dilinde yazılmış birkaç hadis usûlü eserini okumalı, usûle dair malumat elde edince, Arapça yazılmış temel hadis usûlü kitaplarını mütalaa etmelidir. Hadis öğrencisi, ilme engel olabilecek faaliyetlerden uzak durmalı, bütün gayretini ilme yönlendirmeli, her an öğrenme arzusu içerisinde olmalıdır. Nefsanî arzular peşinde koşan, rahatını düşünen, kendini akraba ve arkadaş ortamlarına kaptıran kimse ilimden nasip alamaz. Bunun için belli bir tahsil seviyesine ulaşıncaya kadar şartları elveriyorsa bekârlığı tercih etmeli, ailesinden uzağa gitmeli ve kendi memleketinin dışında ilim tahsil etmeye çalışmalıdır. 8. Diğer Adap Hadis öğrencisi, yukarıda sayılan kurallar dışında şu hususlara da dikkat etmelidir: Öncelikle Kur’ân’ı öğrenmeli, muhtevasını kavramalı ve içerisindeki hükümlere göre yaşamalıdır. Hatta bazı âlimlere göre hadis öğrencisi 20 yaşına kadar Kur’ân’ı ezberlemeli ve farz ibadetlerle meşgul olmalı, daha sonra hadis yazmaya başlamalıdır. Hadis talibinin öğrenmesi gereken ilimlerden biri de Arapçadır. Zira Arapça bilinmeden Kur’ân ve sünnet doğru anlaşılabilir. Bunun için öncelikle sarf, nahiv ve belagat ilmini öğrenmeli, ondan sonra hadis tahsil etmeye başlamalıdır. Hadis öğrencisi, ilim tahsil etmeden önce geçimini sağlayacak bir meslek edinmeli, geliri yoksa ilim talebini bir müddet tehir etmelidir. İlim talebinde devamlı, araştırmacı, dikkatli, titiz, anlayışlı, takva ehli ve sağlam bir iman sahibi olmalıdır. Mezhep ve cemaat taassubuna düşmemeli, siyasi çekişmelere girmemeli, değişmez ölçü olarak Kur’ân ve sünneti esas almalıdır. Hadis öğrencisi derse vaktinde gelmeli, devamsızlık yapmamalı, hadis meclisine hocadan sonra girmemeye gayret etmelidir. Dersi dikkatlice dinlemeli, yanındakilerle konuşmamalı, hocanın ve diğer öğrencilerin dikkatini dağıtacak davranışlarda bulunmamalı, dersten istifade etmeye çalışmalıdır.

HADİS HOCASININ UYMASI GEREKEN ADAP

1. İhlâs ve İyi Niyet Sahibi Olmak İhlâs ve iyi niyet, öğrenci için olduğu gibi hoca için de gereklidir. Allah’ın bütün peygamberlere emrettiği üstün bir değerdir. İhlâs, bütün amellerin özü ve ruhudur. Hadis hocaları da öncelikle ihlâs ve samimiyeti prensip edinmeli, dünyevî beklentiler, gösteriş ve maddi çıkar kaygısından uzak bir tavırla eğitim ve öğretim faaliyetlerini yürütmelidir.

2. Üstün Ahlak Sahibi Olmak Hadis ilmi; üstün ahlak, şahsiyet ve istikamet üzere onurlu bir hayat yaşamayı ve kötü ahlaktan uzak durmayı gerektiren yüce bir ilimdir. Diğer İslâmî ilimler de böyle olmakla birlikte hadis hocasının diğer hocalardan farklı olarak Nebvî ahlakı kendine örnek alması ve hayatını, hadisleriyle uğraştığı Sevgili Peygamberimizin ahlakıyla şekillendirmesi gerekir. Hadis hocası, makam sevdasına kapılmamalı, en yüce makamın ilim makamı olduğunu unutmamalı, basit dünyevî menfaatler uğruna şahsiyetini rencide etmemelidir.

3. Hocalık Ehliyetine Riayet Etmek Hadis hocası, ilim ve yaş bakımından rivayet ve ders verme ehliyetine sahip olmadıkça hadis okutmaya kalkışmamalıdır. Zira ehil olmadan yapılacak hocalık, fayda yerine zarar verebilir.

4. Bunama Hâlinde Hocalığı Bırakmak Bunama, belli bir yaştan sonra ortaya çıkan hafıza ve aklî melekeden zafiyetine sebep olan bir hastalık olup önemli bir rivayet kusurudur. Bu sebeple hangi yaşta

olursa olsun bunama belirtileri gösterip rivayetleri karıştırmaya (ihtilât) başlayan, kendisine ait olmayan hadisleri nakleden bir hadisçinin hadis rivayetini bırakması gerekli görülmüştür. Erken yaşlarda bu hastalığa yakalananlar olduğu gibi, ileri yaşlarda bile zihni tazeliğini koruyan âlimler olmuştur.

5. Kendisinden Daha Ehil Olanlara Öncelik Vermek İslâm ilim anlayışının en önemli özelliklerinden biri, yaşa ve liyakate saygıdır. İlim ve yaş yönünden üstün konumda olan bir âlimin yanında hadis rivayet etmemek, ona hürmet etmek ve soruya cevap vermeyi ona havale etmek ilim ahlakının gereğidir. Bu arada başka bir âlimin daha iyi bildiği bir konuda hocanın öğrencisini ona yönlendirmesi gerekir.

6. Hadise ve Hadis Meclisine Önem Vermek Hadis hocası, Allah Resûlü'ne hürmetin gereği olarak hadise saygı göstermeli, bu konuda insanlara örnek olmalı, söz ve davranışlarıyla hadise olan saygısını göstermelidir. Hadis hocası dersine iyi hazırlanmalı, ders materyallerini hadis meclisine eksiksiz getirmeli, temiz ve düzgün kıyafet giymelidir. Bu arada hadis hocası dersine vaktinde gelmeli, vaktinden önce hadis meclisini terk etmemeli, ders verme üslûbuna ve metoduna dikkat etmeli, öğrencilere soru sorma imkânı tanımalı, eğitim-öğretim ve adabımuâşeret (görgü kurallarına) uymalıdır. Hadis meclisine girerken selam vermeli, öğrencilerin hâl hatırını sormalı, psikolojik olarak onları derse hazırlamalı, işleyeceği dersin içeriği hakkında kısaca bilgi vermeli, Allah'a hamd ettikten ve Peygamber Efendimiz'e (s.a.s.) salâtüselam getirdikten sonra derse başlamalıdır.

7. Eser Yazmak ve Bilimsel Faaliyette Bulunmak Hadis ilmiyle uğraşan ve ilimde belli bir seviye ve olgunluğa ulaşan muhaddis, yaşadığı dönemin ve içinde bulunduğu toplumun ihtiyaç ve problemlerini dikkate alarak ilmî faaliyette bulunmalı ve ilmi birikimini yansıtıcaak eserler yazmalı, fikrî, ahlakî ve ilmî açıdan insanlara faydalı olmaya çalışmalıdır.